

ARISTOTEL O VRLINAMA

Bakota, Tajla Maree

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:390449>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

ARISTOTEL O VRLINAMA

TAJLA MAREE BAKOTA

Split, 2024.

Odsjek: Filozofija
Predmet: Antička filozofija

ARISTOTEL O VRLINAMA

Studentica:

Tajla Maree Bakota

Mentor:

izv. prof. dr. sc. Tonći Kokić

Split, srpanj 2024.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja **Tajla Maree Bakota**, kao pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice **Filozofije i Pedagogije**, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, srpanj 2024.

Potpis
Bakota

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Tajla Maree Bakota

Naslov rada: Aristotel o vrlinama

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filozofija

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/ica: izv. prof. dr. sc. Tonči Kokić

Komentator/ica (ime, prezime, zvanje):

Članovi povjerenstva (ime, prezime, zvanje):

izv. prof. dr. sc. Marita Brčić Kuljiš

dr. sc. Anita Lunić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autorica predanog završnoga/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a.) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

Split, srpanj 2024.

Potpis studenta/studentice: Bakota

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. O ARISTOTELU	7
3. SREĆA	10
3.1. PITANJA O SREĆI	12
4. UŽIVANJE	14
5. VRLINA	16
5.1. VRSTE VRLINA	17
5.1.1. HRABROST	21
5.1.2. UMJERENOST	23
5.1.3. VELIKODUŠNOST	23
5.1.4. DAREŽLJIVOST	25
5.1.5. IZDAŠNOST	25
5.1.6. AMBICIOZNOST	26
5.1.7. BLAGOST	27
5.1.8. ISKRENOST I NEISKRENOST	27
5.1.9. BLAGOĆUDNOST	28
5.1.10. STIDLJIVOST	28
5.1.11. PRAVEDNOST	29
5.1.12. PRIJATELJSTVO	32
6. DJELOVANJE	36
7. FORMIRANJE MORALNIH VRIJEDNOSTI	39
8. ZAKLJUČAK	41
9. SAŽETAK	42
10. SUMMARY	43
11. LITERATURA	44

1. UVOD

U ovom radu prikazat ću Aristotelovo ispitivanje svrhe ljudskog života, za što zaključuje da je *eudaimonia*, ili sreća, krajnji cilj kojima svi ljudi teže. Prema Aristotelu, sreća nije prolazno zadovoljstvo, već trajno stanje koje se postiže životom u skladu s vrlinama. Vrline, kao ključne sastavnice, omogućuju ostvarenje *eudaimonia*, čime se postiže harmonija između djelovanja i moralnog karaktera. Nadalje, osvrnuti ću se na Aristotelovo tumačenje pojma vrline i njegovu podjelu vrline na dijanoetičke i etičke vrline, koje temelji na podjeli duše na vegetativnu, senzitivnu i razumsku. Vegetativnu duša omogućuje bićima hranjenje i rast, senzitivna im omogućuje kretanje i osjećanje, dok razumska duša omogućuje rasuđivanje. Ljudi posjeduju sve tri vrste duše, dok biljke i životinje imaju samo neke od njih.

Intelektualne vrline se odnose na dio duše koji se bavi rasuđivanjem, dok se etičke vrline odnose na dio duše koji ne može sam razmišljati, ali je sposoban slijediti razum. U radu ću se osvrnuti na Aristotelovo proučavanje etičkih vrlina općenito, nakon čega ću zasebno spomenuti nekoliko pojedinačnih etičkih vrlina; poput hrabrosti, umjerenosti, velikodušnosti, pravednosti itd. Etičke vrline temelje se na postizanju sredine između pretjeranosti i nedostatka, što je ključno za održavanje ravnoteže u djelovanju i osjećajima. Na kraju djela raspravlja o intelektualnim vrlinama; poput praktične mudrosti, teorijske mudrosti itd.

Shodno tome, svi su rođeni s mogućnosti da postanu etički čestiti i praktično mudri, a to postižu kroz dvije faze. Prva faza se odvija tijekom djetinjstva kroz koju se moraju razviti ispravne navike, nakon što ih razviju, kreće druga faza u kojoj moraju steći *phronesis* (praktičnu mudrost). Ljudi tijekom djetinjstva djeluju u skladu s etičkim vrlinama, ali se u tom razdoblju oslanjaju se na druge, a kako odrastaju postaju svjesniji sebe i svojih sposobnosti, te im se sposobnosti promišljanja i emocionalne reakcije usavršavaju. Kada savladaju složene i teške aktivnosti počinju vježbati intelektualne vještine.

Nadalje, spomeni ću Aristotelovo stajalište vezano uz moralnog djelovanje i važnost slobode u ljudskom djelovanju. Prema njemu slobodno djelovanje je uzrokovano subjektom koji vrši određenu radnju uz poznavanje karakteristika radnje, dok je neslobodno djelovanje je uzrokovano izvan samog vršitelja radnje. Postavlja se pitanje kako će netko slobodno djelovati s ciljem činjenja dobrog. Prema Aristotelu odgovoran čovjek je osoba koja je imala slobodu u donošenju odluke za svoje djelovanje.

2. O ARISTOTELU

Aristotel se smatra jednim od najvećih filozofa svih vremena. Njegova djela su oblikovala filozofiju u razdoblju od kasne antike pa sve do renesanse, a i dan danas imaju veliki utjecaj na filozofiju i društvo. Iza sebe je ostavio veliki opus od otprilike dvjesto rasprava, iako su samo 31 ostale sačuvane. Bavio se logikom, metafizikom i filozofijom uma, pa sve do etike, političke teorije, estetike i retorike, također i nefilozofskim poljem u koje se ubraja empirijska biologija (Shields, 2008: 1). Aristotel naglašava da je filozofija vrijedna sama po sebi jer njena vrijednost leži u njoj samoj, neovisno o vanjskim koristima. Zalaže se za stav da se svi trebaju baviti filozofijom jer ona obogaćuje život pružajući odgovore na razna životna pitanja. Prema njemu, uspješan život obuhvaća život razumijevanja, život užitka i život moralne vrline (Barnes, 1995: 197). Filozofski život, posvećen *theoria* (kontemplaciji, proučavanju), smatra se najvišim oblikom života prema Aristotelu. Pod *theoria*, ne podrazumijeva samo proces učenja koji vodi prema razumijevanju, već se radi o aktivnosti osobe koja je postigla teorijsku mudrost, a najveću sreću doživljavaju osobe koje razumiju osnovne uzročne principe koji upravljaju radom svemira i koje imaju resurse potrebne za život u skladu s tim razumijevanjem. Aristotel život filozofa uspoređuje sa životom božanskog bića jer smatra da su filozofi, koji su postigli *theoria*, najbliži bogovima po svom načinu života. Za njega, filozofski život je vrhunac ljudske egzistencije jer omogućava duboko razumijevanje svijeta i života. Ova vrsta života donosi trajnu unutarnju zadovoljstvo koje proizlazi iz spoznaje istine i razumijevanja univerzalnih principa. Stoga, filozofski život predstavlja najviši oblik sreće prema Aristotelu.

Aristotel se rodio 384. godine prije Krista u makedonskoj regiji sjeveroistočne Grčke u gradu Stagiri na temelju kojeg je i dobio nadimak *Stagiratin*. Već sa sedamnaest godina odlazi u Atenu s ciljem učenja o Platonovoj akademiji. Nakon Platonove smrti odlazi u Asos u Maloj Aziji gdje nastavlja svoju filozofsku djelatnost te je širi i na biologiju mora. S vremenom se preselio na otok Lezbos, gdje je ostao nekoliko godina te se za to vrijeme oženio za Pitiju i dobio kćer. Pozivom makedonskog kralja Filipa napušta Lezbos i odlazi u Makedoniju podučavati kraljevog sina Aleksandra. Određeno razdoblje tijekom Aristotelovog života je potpuno nepoznato i nije sigurno gdje je bio jedan dio života. Na kraju se vraća u Atenu gdje je osnovao svoju školu posvećenu bogu Apolonu Likeju koja je zbog toga dobila ime Likej (Shields, 2008: 2). Neke od tema kojima su se bavili u školi odnosile su se na: botaniku, biologiju, logiku, matematiku, etiku, psihologiju, teologiju, metafiziku, retoriku, vladu i političku teoriju, političku povijest i umjetnost (Shields, 2008: 2). Tijekom tog razdoblja umrla je Aristotelova žena nakon čega je s Herpilisom dobio djecu, a po njihovom sinu Nikomahu je

nazvana njegova *Nikomahova etika*. Nakon trinaest godina provedenih u Ateni, Aristotel napušta grad i odlazi na otok Eubeju uz antičku obalu. Prije svoje smrti 322. godine, osniva filozofsku školu Likej (Aristotel, 2014: 7).

Napisao je dvije etičke rasprave: *Nikomahova etika* i *Eudemova etika*, iako on osobno ne koristi ove naslove već su riječi *Eudemov* i *Nikomahov* dodane kasnije vjerojatno zato što je *Eudemovu etiku* uredio njegov prijatelj Eudem, a *Nikomahovu etiku* njegov sin Nikomah. Obje etičke rasprave započinju raspravom o *eudaimonia* (sreća), a fokus im je na ispitivanju *arete* (vrlina, izvrsnost) i karakternih osobina ljudi koje moraju posjedovati kako bi živjeli najboljim životom (Kraut, 2022: 2). Također, oba djela ispituju uvjete prikladnosti pohvala ili kritika, bave se raspravom o zadovoljstvu i prijateljstvu, a na kraju oba djela raspravlja se o ispravnom odnosu između božanskog i ljudskog bića (Kraut, 2022: 2). *Nikomahova etika* imala je značajan utjecaj na škole koje su se razvile nakon Aristotelove smrti, uključujući stoicizam i epikureizam (Aristotel, 2014: 8). Ova etika bila je predmet znanstvenih komentara tijekom ranog srednjeg vijeka te je čitana na zapadu tijekom dvanaestog stoljeća. Aristotelova predavanja bila su namijenjena mladićima kako bi im pomogala u razvoju karijere u javnom životu, omogućavajući im da budu nositelji promjena u društvu. Nadalje, *Nikomahova etika* se sastoji od deset knjiga, dok *Eudamova etika* ima sedam knjiga. Tri knjige iz *Eudamove etike* su iste kao tri knjige u *Nikomahovoj etici*, što sugerira da ih je autor kopirao iz jednog djela u drugo. Neki smatraju da su te tri knjige izvorno pripadale *Eudamovoj etici*. Razlog zbog kojih je došlo do te dupliranosti te zbog čega su dodane u *Nikomahovu etiku* nije potpuno jasan. Moguće je da Aristotel nije dovršio *Nikomahovu etiku* prije smrti ili da su neke knjige jednostavno nestale (Barnes, 1995: 198).

Treća rasprava koja se prepisuje Aristotelu je *Magna Moralia* (*Velika etika*), premda mnogi sumnjaju u njeno autorstvo. Pojedinci su smatrali da je Aristotel autor i da se radi o njegovim bilješkama s predavanja ili bilješkama njegovih studenta. S druge strane, neki smatraju da se radi o post-aristotelovskoj kompilaciji ili adaptaciji njegovih etičkih rasprava (Kraut, 2022: 2). Osim problema autorstva javlja se pitanje zašto je nazvana Velika etika s obzirom na to da se radi o maloj knjizi. Razlog tome je što su njena poglavlja dugačka pa se zato se zove *Velika etika*, a ne zbog veličine knjige. Ukupno je sačuvano trideset i jedno Aristotelovo djelo za koje je sigurno da su autentični, a sadržani su u *Corpus Aristotelicum*. Aristotel grane učenja naziva znanostima, *epistêmai*, koje dijeli na tri: teorijske znanosti, praktične znanosti i proizvodne znanosti (Shields, 2008: 3). Teorijskoj znanosti cilj je pronaći znanje radi njega samoga,

praktična znanost usmjerena je proučavanju ponašanja i djelovanja, a produktivna znanost nastoji stvoriti lijepe i korisne predmete (Shields, 2008: 3).

Aristotel razlikuje etičku teoriju od teorijskih znanosti. Ljudi istražuju etiku kako bi poboljšali vlastite živote tako da je etika usmjerena na prirodu ljudskog blagostanja. Kao što su Sokrat i Platon smatrali vrline bitnima za dobar života, tako i Aristotel, poput njih, smatra da su vrline od velike važnosti za uspješan i dobar život. Preuzeo je Platonovo mišljenje da su etičke vrline (pravednost, hrabrost, umjerenost i slično), složene racionalnim, emocionalnim i društvenim vještinama (Kraut, 2022: 1). S druge strane, nije se složio s Platonovom idejom da čovjek koji se smatra kreposnim shvaća što je dobrota na temelju obuke u znanostima, matematici i filozofiji (Kraut, 2022: 1). Aristotel smatra kako se dobar život postiže pravilnim uvažavanjem načina na koji se određena dobra uklapaju u cjelinu, a to razumijevanje se razvija uz pomoć ispravnog odgoja i navike. Ljudi tako razvijaju raznolike sposobnosti uz pomoću koji mogu odrediti koji je smjer djelovanja najbolje potkrijepljen razlozima.

3. SREĆA

Na početku *Nikomahove etike*, Aristotel nas uvodi u teleološku etiku, definirajući dobro kao cilj kojem svi ljudi teže (Aristot. Nic. Eth. 1094a). Među različitim ciljevima u životu, najveće ljudsko dobro je ono kojemu težimo radi njega samog – *eudaimonia*. Grčki izraz *eudaimonia* je sastavljen od dva dijela: *eu* koje označava dobro i *daimon* koji označava božanstvo ili duh (Kraut, 2022: 3). Iako je teško točno prevesti, *eudaimonia* se često prevodi kao "sreća".

Ukratko, krajnji, najviši cilj bi bio onaj za koji se opredjeljujemo uvijek zbog njega samoga, a *nikada* zbog nekog drugog cilja (Aristot. Nic. Eth. 1097a50-52).

Upravo to krajnje u punom smislu, Aristotel smatra blaženstvom jer njega biramo radi njega samoga, a ne radi nečega drugoga. Prvi kriterij koji koristi za definiranje ljudskog dobra jest potpunost (Grgić, 2007: 799). Prema njemu najviše dobro se shvaća kao sretan život u punom smislu i zbog toga ga Aristotel određuje kao samodostatnost (Pažanin, 1986: 145). Samodostatnost se određuje na temelju tri međusobno povezane karakteristike: sreća je vrsta dobra koja se bira radi nje same, njoj ništa ne nedostaje te dodavanjem drugih dobara ona ne postaje poželjnija (Grgić, 2007: 801). Sretan život je ispunjen život koji posjeduje sva intrinzična dobra te se ne može povećati dodavanjem onoga što je već dio nje. Samodostatnost se očituje u aktivnosti kontemplacije kao najvišem obliku ljudske djelatnosti, gdje se ostvaruje punina ljudskog dobra.

Vidljivo je da *eudaimonia*, prema Aristotelu, nije samo trenutni osjećaj zadovoljstva ili oduševljenja. Umjesto toga, ona se odnosi na postizanje punog potencijala osobe (Hughes, 2001: 22). Većina se slaže da bi dobar prijevod riječi *eudaimonia* bio "ispunjen život". Za Aristotela, predstavlja više od trenutnog osjećaja sreće. To je stanje u kojem čovjek živi dobro i čini dobro, usklađeno s onim što je istinski vrijedno (Macintyre, 2007: 148). Važno je istaknuti da se ona se postiže kvalitetnim i uspješnim životom usklađenim s vrlinom, jer su takve aktivnosti same po sebi dobre i ispravne. Sreća je djelatnost duše u skladu s vrlinom, koju čovjek bira radi nje same (Tadić, 2003: 492).

Dakle, sreća je krajnja svrha svih čovjekovih djelovanja, ona je nešto savršeno i posve dovoljno samo sebi. (Tadić, 2003: 492).

Razbibriga, s druge strane, ne donosi sreću jer podrazumijeva odmor, dok sreća zahtijeva napor i trud. Zbog toga ne možemo smatrati razbibrigu krajnjim ciljem jer nam je ona samo potrebna kako bi čovjek skupio dovoljno snage za daljnji rad.

Aristotel razlikuje nekoliko činitelja koje ljudi često povezuju srećom, ali ih ne smatra najvišim dobrima. Užitak, iako je važan za mnoge ljude, Aristotel ne smatra najvišim dobrom jer ga povezuje s ropskim životom. To znači da je užitak povezan s trenutnim zadovoljstvom ili osjećajem, ali ne doprinosi trajnom i dubokom osjećaju sreće. Čast, posebno u političkom životu, može biti važna jer ljudi teže priznanju i poštovanju svojih vršnjaka. Međutim, Aristotel ističe da je čast samo sredstvo za postizanje vrlina, a ne najviše dobro samo po sebi. Iako je vrlina važna za politički život, Aristotel ne smatra da je ona sama po sebi dovoljna za postizanje sreće. Pravo najveće dobro je individualno i suštinsko (Reale, 1990: 318). Također, život usmjeren na bogatstvo nije autentičan jer se fokusira na sredstva, a ne na postizanje ciljeva. Ono može osigurati udoban i siguran život, ali samo po sebi nije dovoljno za postizanje istinske sreće. Umjesto toga, Aristotel naglašava važnost djelatnog života u skladu s razumom, što je svojstveno čovjeku kao čovjeku. Sreća se sastoji u postizanju svojih potencijala i razvijanju svojih vrlina, što zahtijeva trajnu praksu vrlina i mudrosti. Ovaj život u skladu s razumom i vrinama omogućuje istinsku sreću, koja nije povezana samo s užitkom, bogatstvom ili čašću, već s dubokim osjećajem ispunjenosti i svrhovitosti. Aristotel naglašava važnost razumijevanja zadatka čovjeka:

...zadatak čovjeka bio da vodi život koji se sastoji u razumnoj duševnoj djelatnosti i u razumnim postupcima, a zadatak čovjeka koji se ističe vrlinom da to isto čini pravilno i na najbolji način (Aristot. Nic. Eth. 1098a25-29).

Dobro svake stvari sastoji se u funkciji koja je svojstvena samo toj stvari. Na primjer, funkcija oka je vidjeti, a dobro u čovjeku je njegovo djelovanje u skladu s vrlinom. Reale navodi da je sreća aktivnost duše u skladu s vrlinom (Reale, 1990: 322). Aristotel ne ističe da je sreća identična vrlini, već ju opisuje kao rezultat kreposne aktivnosti. Za istinsku sreću čovjeka, osim posjedovanja vrlina, potrebno je posjedovati i druga dobra, poput zdravlja, moći, prijatelja. Razlog za to je što ta vanjska dobra pridonose našoj sposobnosti da živimo u skladu s vrlinom. Na primjer, podrška prijatelja nas motivira da se razvijamo kao moralna bića. Sreća se postiže vrlinom, a vrlina radom

Aristotel smatra da nije ispravno smatrati vježbanje vrlina kao samo sredstvo za postizanje određenog cilja (Macintyre, 2007: 148). Za njega, dobrobit za čovjeka leži u životu koji živi na najbolji mogući način, a vježbanje vrlina je tek jedan od faktora koji doprinosi takvom životu, iako je važno. Vježbanje vrlina rezultira odabirom ispravnog djelovanja, ali Aristotel naglašava da čak i kada nedostaje određena vrlina, ljudi mogu djelovati ispravno na temelju

svojih prirodnih osobina. Međutim, važno je razlikovati te prirodne dispozicije od samih vrlina, jer oni koji djeluju samo na temelju prirodnih osobina često su pod utjecajem emocija i požuda.

Da bi postigli dobro, ljudi vježbaju vrline i biraju sredstva za postizanje svog cilja. Takvi izbori zahtijevaju sposobnost prosudbe, odnosno donošenje odluka o ispravnom djelovanju u određenim situacijama. Centralna vrlina u Aristotelovoj etici je *phronesis*, koja označava osobu koja posjeduje praktičnu mudrost (Macintyre, 2007: 154). Ona se smatra temeljnom intelektualnom vrlinom, bez koje karakterne vrline ne mogu biti razvijene. Važno je napomenuti da su intelektualne vrline stečene poučavanjem, dok se karakterne vrline razvijaju kroz uobičajeno vježbanje. Stoga, vježbanje intelektualnih vrlina zahtjeva prisutnost karakternih vrlina kako bi se osiguralo da se postupa u skladu s najboljim interesima čovjeka

Kako bismo razumjeli sreću, moramo definirati vrlinu kao ljudsku duševnu vrlinu. Aristotel razlikuje dva vida duše: razumni i nerazumni. Nerazumni dio dijeli na biljni i osjetni vid. Biljni vid je odgovoran za hranjenje, rast i razmnožavanje te ne sudjeluje u razumu i vrlini. Osjetni vid se odnosi na razum, stvara žudnje i ima udio u razumu. Razumni vid se sastoji od intelektualnog dijela koji ima dva aspekta. Prvi dio spoznaje promjenjivo, praktični razum uz koji ide vrlina razboritosti (Tadić, 2003: 346). Drugi dio je teoretski razum koji spoznaje nepromjenjivo, uz koji ide vrlina mudrosti. Prema tome, Aristotel dijeli vrline na etičke, koje se odnose na osjetni dio duše, i dijanoetičke, koje se odnose na razumni dio. Odnosno ljudsku vrlinu dijeli na intelektualne (dijanoetičke) i moralne (etičke) vrline (Aristot. Nic. Eth. 1103a). Intelektualne vrline uključuju znanje, inteligenciju i pamet, dok moralne vrline obuhvaćaju velikodušnost i razboritost. Ljudima ne pripisujemo inteligenciju, već razboritost i umjerenost. Svaki čovjek može postići određeno duhovno stanje kroz znanje i obrazovanje, a ta stanja nazivamo vrlinama (Aristot. Nic. Eth. 1103a). Čovjekova sreća, prema Aristotelu, je djelatnost uma, koji je najbolji i božanski dio čovjeka. Um po svojoj naravi vlada i upravlja ljudima te omogućava spoznaju lijepog i božanskog (Tadić, 2003: 492). Aristotel savršenu sreću definira kao misaono promatranje, odnosno kontemplaciju.

3.1. PITANJA O SREĆI

Aristotel se duboko bavio pitanjem sreće i nastojao je dati odgovore na niz povezanih pitanja koja se tiču njezine prirode, postizanja i uzroka.

Što se tiče same prirode sreće, Aristotel ističe da se ona ne ogleda samo u zadovoljstvu ili užitku, koji su zajednički ljudima i životinjama. Umjesto toga, sreća proizlazi iz života u skladu s razumom, vrlinama i potencijalima koje posjeduje samo čovjek kao biće razuma. Dakle, sreća proizlazi iz ostvarivanja svojih najviših ljudskih sposobnosti i postizanja svoje punine kao ljudsko biće.

Drugo pitanje koje Aristotel razmatra je kako postići sreću. On ističe da sreća nije samo rezultat slučaja ili dar božanske promisli, već je postignuta kroz trajnu praksu vrlina i razvoj ljudskih potencijala. Aristotel tvrdi da je sreća božanska jer se vline i moralni život smatraju najboljim i najplemenitijim aspektima ljudskog bića, a težnja prema sreći je inherentna ljudskoj prirodi.

Također je istraživao i krajnju svrhu prema kojoj težimo zbog same svrhe, a ne zbog nečeg drugog. Postoje tri vrste svrha: one koje se biraju radi nečega drugoga, one koje se biraju radi njih samih i zbog druge svrhe, te one koje se biraju radi njih samih i ničega drugoga (Grgić, 2007: 799). Sreća je jedina vrsta svrhe koja se bira radi nje same i ničega drugoga. Neke od svrha koje Aristotel navodi kao one koje se biraju radi njih samih, ali i zbog neke daljnje svrhe, su čast, užitak, um i vrlina. Iako se ovi elementi biraju zbog njih samih, biraju se i zbog postizanja sretnog života. Prema tome, sreća je krajnji cilj ljudskih djelovanja, savršena je i samodostatna jer ne zahtijeva dodatna dobra (Tadić, 2003: 341).

Aristotel se bavio pitanjem kako postati dobar. Neki misle da je to prirodno, drugi da je to stvar navike, a treći smatraju da je rezultat nastave. Prema Aristotelu prirodna dispozicija nije dovoljna te su dokazi za nastavu su nedovoljni. Ključna je važnost navika, oblikovanje kroz odgoj, obrazovanje i poštivanje zakona.

4. UŽIVANJE

Aristotel je u svojim djelima, posebno u knjigama sedam i deset *Nikomahove etike*, raspravljao o prirodi zadovoljstva, kao i ulozi u postizanju sretnog života. Suprotstavljao se gledištima koja su zadovoljstvo smatrala inherentno lošim, tvrdeći da postoje različite vrste užitaka, ne samo osjetilni, već i oni koje doživljavaju kreposni ljudi kroz kreposne aktivnosti.

U sedmoj knjizi, Aristotel objašnjava što podrazumijeva pod zadovoljstvom. On ističe da zadovoljstvo nije proces nego nesmetana aktivnost prirodnog stanja (Kraut, 2022: 13). Premda ne ulazi u detaljno objašnjenje što podrazumijeva pod prirodnim stanjem, može se zaključiti da misli na zdravo stanje tijela, s posebnim naglaskom na njegove osjetilne sposobnosti, kao i na kreposno stanje duše.

U desetoj knjizi *Nikomahove etike*, Aristotel odbacuje Platonovo objašnjenje uživanja kao procesa obnove, koji pretpostavlja prethodno uskraćivanje nečega i traje dok ne postigne svoj cilj (Barnes, 1995: 212). Prema Aristotelu, uživanje se ne može smatrati procesom jer nema brzinu i sporost. On kritizira i argumente koje temelji sve užitke na tjelesnim užicima, kao što je to činio Platon. Za njega, užitak je dobar sve dok proizlazi iz ispravnih aktivnosti koje ljudi vrše u ispravnim moralnim uvjetima (Barnes, 1995: 212). Užitak nije suštinski loš, već postoje loše vrste uživanja ili pretjeranost u tjelesnim užicima.

Bol predstavlja nezadovoljavanje prirodnih potreba, dok uživanje predstavlja njihovo zadovoljenje. No, ovdje se ne radi o samom uživanju, već o osjećajima koji zadovoljavaju te potrebe. Uživanje se osjeća kada se zadovolji određena potreba, a bol kada je neispunjena (Aristot. Nic. Eth. 1173b).

Eudoks je tvrdio da sva bića izbjegavaju bol, te je uživanje suprotnost boli koju svi ljudi nastoje ostvariti. Prema njemu, uživanje je najveće dobro jer sva bića teže za njim (Aristot. Nic. Eth. 1172b). Uživanju se pripisuje vrijednost jer je poželjno samo po sebi i stoga vrijedno izbora.

Međutim, dokaz iz suprotnoga nije važeći jer činjenica da je bol zlo ne podrazumijeva da je uživanje dobro. I uživanje i bol mogu se smatrati zlom, što bi značilo da se oboje treba izbjegavati. Ne radi se o pravim suprotnostima, iako se često takvima smatraju jer ljudi žele izbjeci bol i postići uživanje. To ne znači da je uživanje samo po sebi dobro.

Aristotel u desetoj knjizi ističe da je zadovoljstvo dobro, ali nije apsolutno dobro (Kraut, 2022: 14). Napominje da je dobro ono čemu sve stvari teže, a s obzirom na to da ljudi žele postići užitak, moglo bi se reći da je užitak dobro. Međutim, on se ne slaže s tim argumentom. Postoje

različite vrste zadovoljstva, ali nisu sva vrijedna izbora, pa je stoga potrebno odabrati među užicima kako bi se odredili oni koji su bolji. Aristotel ističe da užitak usavršava djelatnost i življenje. Djelatnosti se razlikuju po tome jesu li dobre ili loše, pa je užitak koji proizlazi iz dobrih djelatnosti dobar, dok je užitak iz loših djelatnosti loš (Tadić, 2003: 490). Prema njemu. mjerilo procjene užitka je čestit čovjek.

Aristotel naglašava da se izbor užitaka ne temelji na samom užitku, već na aktivnostima koje oni prate. Kreposne aktivnosti, koje su u skladu s razumom i vrlinom, donose najviše zadovoljstvo i vode ka sretnom životu. Prema tome, užitci koji prate kreposne aktivnosti su vredniji i treba ih preferirati u odnosu na druge vrste užitaka.

Pošto se djelatnosti razlikuju po vrijednosti i nevrijednosti u moralnom pogledu, tako da su jedne vrijedne izbora, a druge treba izbjegavati, dok treće ne spadaju ni u jedne ni u druge, isto to mora da važi i za uživanje, jer svakoj djelatnosti odgovara njoj svojstveno uživanje (Aristot. Nic. Eth. 1175b43-48).

Aristotelova filozofija implicira da zadovoljstvo proizlazi iz aktivnosti koje su u skladu s našom prirodom te donose pravo zadovoljstvo. S jedne strane, radi se o osjetilnim užicima koji se ne smatraju najvažnijim vrstom zadovoljstva. S druge strane, naglašava užitke koje proizlaze iz kreposnih djelovanja, koji su dublji i trajniji. Ovakvo razumijevanje zadovoljstva pridonosi razumijevanju Aristotelove etike kao sinteze tijela i duše u težnji za sretnim životom. Kreposna aktivnost, koja je u skladu s razumom i vrlinom, vodi prema najvišem obliku zadovoljstva, pa tako i prema sreći.

5. VRLINA

Aristotelova etička teorija temelji se na konceptu vrlina, koje su ključne za postizanje *eudaimonia*, ili ispunjenog i sretnog života. Termin *arete* se ponekad prevodi kao "vrlina", ali može se shvatiti i kao vrsta izvrsnosti koju posjeduje osoba koja je vješta u nečemu. *Arete* obuhvaća razne kvalitete ili vrline koje osoba posjeduje. Važno je napomenuti da se *arete* ne odnosi uvijek samo na moralni smisao vrline.

Aristotel razlikuje dvije osnovne vrste vrlina: etičke (moralne) i dijanoetičke (intelektualne) vrline. Etičke vrline, poznate i kao vrline karaktera, odnose se na moralne aspekte ponašanja i oblikovanja karaktera (Kraut, 2022: 5). Nasuprot tome, dijanoetičke vrline su vrline uma, odnosno intelektualne vrline, koje se odnose na aktivnosti uma i uključuju rasuđivanje. Ove dvije vrste vrlina zajedno doprinose cjelokupnoj etičkoj i intelektualnoj izgradnji pojedinca.

Kako bi se neki čin smatrao kreposnim, moraju biti ispunjena tri uvjeta koja se odnose na subjekta: svjesnost i znanje, slobodan izbor postupaka, te djelovanje u postojanom i nepromjenjivom raspoloženju (Tadić, 2003: 347). Od tih uvjeta, za djelovanje u skladu s vrlinama, ključna su druga dva – slobodan izbor i postojano raspoloženje – dok je znanje manje bitno. Razlog tome leži u činjenici da vrline nastaju kroz ponavljanje. Čovjek postaje pravedan čineći pravedna djela kontinuirano, djelujući pritom pravedno i razborito. Da bi se odredilo je li neki čin pravedan, potrebno je taj čin usporediti s djelima pravedne osobe.

Vrlina, dakle, nije samo jednokratno dobro djelo, već označava kontinuirano djelovanje u skladu s moralnim načelima koje osoba ponavlja tijekom života. Kroz ovaj proces ponavljanja dolazi do usvajanja vrlina jer upravo to ponavljanje utječe na razvoj navika. Prema Aristotelu, vrline se usvajaju kroz praksu i svakodnevno djelovanje, a ne kroz teoretsko znanje. To znači da samo kroz aktivno življenje vrlina osoba može postati istinski kreposna.

Vrlina nije osjećaj niti sposobnost, već je to stanje koje odražava čovjekovu dobrotu i dobro djelovanje (Tadić, 2003: 348). Značajka moralne vrline je težnja prema sredini u osjećajima i djelovanjima, gdje postoji manjak, višak i sredina. Sredina predstavlja najbolje što pripada vrlini. To znači da će čovjek osjećati nešto kada treba, prema čemu treba, zbog čega treba i kako treba. Takva sredina ne označava osrednjost, već se odnosi na sredinu u odnosu na krajnosti koje su porok. Označava ispravnu mjeru, a ne nedostatak ili pretjerivanje.

Vrlina je, prema tome, odabiračka naklonost volje koja se drži sredine u odnosu na nas, razumom određene, i to određene tako kako bi to uradio razuman čovjek. U stvari, to je sredina između dva rđava smjera: pretjerivanja i zaostajanja za mjerom; i to zato što navedene greške znače ili nedostizavanje ili prekoračavanje potrebne mjere i u

osjećajima i u postupcima, dok vrlina tu mjeru (odnosno sredinu) i pronalazi i za nju se odlučuje (Aristot. Nic. Eth. 1107a1-9).

5.1. VRSTE VRLINA

Kao što je prethodno navedeno Aristotel spominje dvije vrste *arete*: etičke vrline, koje pripadaju moralnoj sferi, i dijanoetičke vrline, koje se odnose na vještinu razmišljanja (Hughes, 2001: 23). Ove vrste *arete* mogu obuhvatiti različite aspekte ljudskog djelovanja i vještine, kako moralne tako i intelektualne.

Moralne vrline predstavljaju vrsnoće našeg karaktera koje se razvijaju kroz navikavanje (Senković, 2006: 44). One pripadaju požudnom dijelu duše, koji ima sposobnost da se vodi razumom i donosi odluke između dobra i zla. Kada se kaže da je požudni dio duše vođen razumom, to znači da se emocionalnost podvrgava logici i uspostavlja disciplinirano ponašanje. Prema Aristotelu, vrline ne mogu postojati zasebno; svaka vrlina postoji samo ako postoje i ostale vrline (Senković, 2006: 46).

Moralne vrline ne nastaju u nama po prirodi, već ih ljudi stječu navikom (Tadić, 2003: 347). Iako nisu suprotne prirodi, već su u skladu s njom, ljudi su sposobni usvojiti ih. Tako čovjek koji čini pravedna djela postaje pravedan, a onaj koji čini hrabra djela postaje hrabar. Moralne vrline se, dakle, razvijaju kroz stalnu praksu i ponavljanje, čime postaju dio karaktera osobe. Ova analogija pokazuje da nitko ne postaje vješt ili moralan preko noći; to je proces koji zahtijeva vrijeme, trud i posvećenost. Aristotel započinje svoje proučavanje etičkih vrlina općenito, a zatim se bavi pojedinim etičkim vrlinama kao što su hrabrost, umjerenost i slično.

Iznimno bitna karakteristika moralnih vrlina je emocionalni odgovor na određenu situaciju (Hughes, 2001: 56). U duši postoje tri uvjeta, a to su osjećaji, dispozicije i navike (Hughes, 2001: 56). Vrline nisu dobre ili loše na temelju toga kako se osoba osjeća ili ovisi o dispozicijama koje ona posjeduje, a koje utječu na njihove osjećaje. Po Aristotelu, vrline spadaju pod navike. Pojedinci smatraju da postoje još nekoliko uvjeta koji bi se trebali ubrajati u dušu, kao što su mišljenja, sjećanja, naučene vještine itd. Kritiziraju Aristotela jer smatraju da su sve vrste vrlina povezane s osjećajima i emocijama.

Emocije su, prema Aristotelu, složena kognitivna stanja koja ne samo da uključuju osjećaje već i poneka vrsta uvjerenja. Na primjer, osjećaj straha može biti uzrokovan uvjerenjem da je određena situacija opasna i da bi se trebala izbjegavati. Ovaj primjer ilustrira kako emocije proizlaze iz kompleksnih procesa kognitivnog vrednovanja situacija i događaja.

Osim emocija, Aristotel također uključuje požude, koje su stanja kao što su glad, žeđ, seksualne želje i slično. Za razliku od emocija, požude se ne temelje na procjeni svijeta ili situacije, već su više povezane s biološkim ili fiziološkim potrebama i nagonima. Dok emocije mogu uključivati složene procese prosuđivanja i tumačenja, požude su obično usmjerene na osnovne potrebe organizma. Dakle, prema Aristotelovom shvaćanju, kako emocije tako i požude igraju važnu ulogu u ljudskom ponašanju, ali se razlikuju po svojoj prirodi i temeljima.

S druge strane, dijanoetičke vrline poistovjećuje s racionalnom dušom. Dva su dijela racionalne duše, a svakoj pripada po jedna intelektualna vrлина. Ta dva dijela su u suštini praktički razlog i teoretski razlog. Vrlina praktičnog razloga je razboritost/znanje, a vrlina teoretskog razloga je mudrost (Reale, 1990: 326). Razboritost i mudrost usmjeravaju čovjeka na postizanje istinskih ciljeva.

Aristotel spominje dvije vrste intelektualnih vrlina: prva je znanstveno razmišljanje (*sophia*), koja se odnosi na mogućnost razmišljanja o predmetima koji će se dogoditi ili koji ostaju isti, s ciljem dolaska do zaključka zašto su stvari takve kakve jesu (Hughes, 2001: 87). Druga je praktično razmišljanje (*phronesis*) koja se odnosi na razmišljanje o tome što čovjek može napraviti kako bi došlo do promjene ili zašto odlučujemo djelovati na određeni način.

1. RAZBORITOST

Za Aristotela *phronesis* predstavlja razboritost, odnosno praktičnu mudrost ili praktični osjet koja omogućavaju uvid u praktična pitanja oslanjajući se na iskustvo (Kokić, 2015: 241). Razboritost se može definirati kao sposobnost razlikovanja dobrog od lošeg, usmjeravajući čovjeka prema određivanju potrebnih mjera za postizanje pravih ciljeva (Reale, 1990: 326). Ovdje se ne radi samo o definiciji nego o prepoznavanju tih mjera. Vrline usmjeravaju čovjeka na pravi put, dok je mudrost potrebna za korištenje odgovarajućih sredstava.

Razboritost se razlikuje od ostalih dijanoetičkih vrlina jer se fokusira na korisne stvari, svrhu, vrijeme i način (Pažanin, 1986: 150). Predstavlja ispravnost koja dijeli zajedničke elemente sa znanostu, ali se također temelji na iskustvu svrhe, mjesta, vremena i načina ljudskog djelovanja.

Sokrat je tvrdio da su sve vrline razboritosti te da vrline ne mogu postojati bez nje. Djelomično je u pravu u smislu da vrline ne postoje bez razboritosti, no nije točno reći da

su sve vrline razboritosti, jer osim dijanoetičkih vrline postoje i etičke vrline. Etičke vrline ovise o razboritosti, ali nisu znanja, već stanja duše na koja utječu um i znanje. Aristotel je tvrdio da su vrline stanje po ispravnom načelu, a ne stanje u skladu s razboritošću (Pažanin, 1986: 152).

Prema Sokratu, vrline su počela jer za njega vrline predstavljaju znanosti, dok je Aristotel smatrao da su one po načelu. Problem nastaje u tumačenju vrlina kao oblika znanosti ili kao nečega što je po načelu, što označava da su vrline povezane i formirane umom, ali nisu sve svedene na znanje. Aristotel to objašnjava razlikovanjem prirodne vrline, koja samo nalikuje na vrlinu, i poglavite vrline koja ne postoji bez razboritosti (Pažanin, 1986: 152).

Iz toga proizlazi da čovjek bez razboritosti ne može biti dobar, a bez etičke vrline ne može biti razborit. Postoji ovisnost etičke vrline o razboritosti, ali i ovisnost razboritosti o etičkoj vrlini. Etičke i dijanoetičke vrline povezane su teoretskom vrlinom razboritosti koja formira etičke vrline (Pažanin, 1986: 153). Razboritost je potreban uvjet za svaku etičku vrlinu. Vrlina označava postizanje pravog razmjera između dvije krajnosti za koje je potrebno prisustvo razboritosti. Razboritost je odgovorna za pronalaženje sredstava za postizanje etičkih ciljeva te za određivanje tih ciljeva (Reale, 1990: 327).

Praktična filozofija temelji se na razboritosti i etičkoj vrlini koje su nužne jer jedna tvori svrhu, a druga usmjerava djelovanje prema postizanju te svrhe. Razboritost je od velike važnosti za ljudski praktični život, ali nema vlasti nad mudrošću koja se smatra najvišom vrlinom. Aristotel smatra da je najviša vrlina misaono promatranje, koje predstavlja djelatnost uma kojoj je svrha sama po sebi.

Razboritost je ključna komponenta etičkog i praktičnog života jer usmjerava čovjeka na prepoznavanje pravih ciljeva i korištenje odgovarajućih sredstava za njihovo postizanje. Dok Sokrat smatra sve vrline razboritošću, Aristotel nudi diferenciraniji pristup, naglašavajući ovisnost etičkih vrlina o razboritosti i obrnuto. Razboritost se ne može svesti samo na znanje, već uključuje iskustvo i ispravnost djelovanja u konkretnim situacijama. Praktična filozofija stoga integrira razboritost i etičke vrline, dok misaono promatranje, prema Aristotelu, ostaje najviša vrlina, ukazujući na konačnu svrhu uma koja je sama sebi dostatna.

2. RAZBORITOST I MUDROST

Aristotelova etika naglašava intelektualni pristup jer stavlja razum, odnosno *logos*, u središte ljudske uloge (Guthrie, 2007: 328). Dok je koncept *phronesis* (praktična mudrost) preuzeo od Platona, Aristotel ga prilagođava svojoj etici modificirajući njegovo značenje. Dok je za Platona *phronesis* predstavljala filozofski uvid u postojanje apsolutnih i nepromjenjivih moralnih oblika, za Aristotela je to moć koja nam omogućava razumijevanje praktičnih pitanja koja se odnose na promjenjive stvari.

U svojem djelu, Aristotel se usredotočuje na intelektualnu vrlinu *phronesis*, koju naziva praktična mudrost. Praktična mudrost nije samo teoretsko znanje već uključuje razmišljanje o tome što čovjek treba učiniti, preciznije promišljanje o tome kako čovjek treba živjeti ispunjen i vrijedan život (Hughes, 2001: 84). To zahtijeva razumijevanje specifičnih okolnosti i pravilno balansiranje između različitih emocionalnih i racionalnih faktora u svakoj situaciji.

Praktična mudrost zajedno djeluje s ostalim vrlinama karaktera jer omogućuje pojedincu da uspješno djeluje pružajući ispravne smjernice (Aristotel, 2014: 25). Formirana je od intuitivnog shvaćanja načela kroz um i diskurzivnog znanja o posljedicama (Reale, 1990: 327). Ona je viša vrlina od razboritosti jer se bavi stvarima višim od čovjeka.

U skladu s *phronesis* i moralnom vrlinom, čovjekovo djelovanje se postiže tako što vrlina osigurava da je cilj ispravan, dok *phronesis* osigurava sredstva potrebna za postizanje tog cilja (Guthrie, 2007: 330). *Phronesis* i moralna vrlina su u međusobnom odnosu; ne mogu postojati jedna bez druge. Čovjek ne može biti istinski dobar ako nema praktičnu mudrost, a ne može biti mudar ako nije moralno dobar.

Izbor i promišljanje su povezani s *phronesis*, a oboje su razumni postupci. Izbor je vrsta promišljene želje koja je unutar ljudske moći (Guthrie, 2007: 334). Promišljanje je "misaoni postupak koji se poduzima kako bi se pronašla najbolja sredstva za postizanje određenog cilja" (Guthrie, 2007: 334). Svaka osoba promišlja o najboljim sredstvima za postizanje svog cilja.

Pravilno odlučivanje naglašava važnost postavljanja ispravnog cilja, odabira prikladnih sredstava te donošenja odluka u pravom trenutku (Aristot. Nic. Eth. 1142b). To je obilježje osobe koja posjeduje praktičnu mudrost. Vrlina omogućuje čovjeku da odabere pravi cilj, dok praktična mudrost osigurava primjenu pravih sredstava za ostvarenje tog cilja (Aristot.

Nic. Eth. 1144a). Razboritost (*phronesis*) i mudrost su ključne teme u Aristotelovoj etici, ali s različitim naglascima i značenjima. Dok se razboritost (*phronesis*) bavi praktičnim razumijevanjem i donošenjem odluka u specifičnim situacijama, mudrost se više odnosi na teorijsko razumijevanje apsolutnih istina. Aristotelova etika naglašava važnost obiju dimenzija kako bi se postigao ispunjen i etički usklađen život, ističući da su oba aspekta nužna za potpunu ljudsku sreću i moralnu ispravnost.

Svi su rođeni s mogućnošću da postanu etički čestiti i praktično mudri, a to postižu kroz dvije faze. Prva faza se odvija tijekom djetinjstva, kada je važno razviti ispravne navike. Nakon što se te navike razviju, kreće druga faza u kojoj je cilj steći praktičnu mudrost (*phronesis*) (Kraut, 2022: 5). Međutim, ove se dvije faze ne razvijaju zasebno, već se etičke vrline u potpunosti razvijaju tek kada su povezane s praktičnom mudrošću.

Tijekom djetinjstva, ljudi djeluju u skladu s etičkim vrlinama, oslanjajući se pritom na druge za vođenje i podršku. Kako odrastaju, postaju svjesniji sebe i svojih sposobnosti te im se sposobnosti promišljanja i emocionalne reakcije usavršavaju. Kada savladaju složene i teške aktivnosti, počinju vježbati intelektualne vještine. Tek tada mogu u potpunosti razviti i primijeniti svoje etičke vrline u skladu s praktičnom mudrošću. Etičke vrline i razboritost su isprepletene i potrebne su jedna drugoj kako bi se postigao konačni cilj.

5.1.1. HRABROST

Hrabrost je vrлина koja označava sredinu između strašljivosti i pretjerane odvažnosti (Aristot. Nic. Eth. 1115a). Definicija hrabrosti kao mjere uzrokovane osjećajem straha koja, zbog nedostatka racionalne kontrole, može rezultirati ili malodušnošću ili pretjeranom impulzivnošću, izražava ideju da je hrabrost dinamičan balans između straha i racionalnog postupanja.

Objekt straha su ona zla kojih se čovjek treba bojati, poput bolesti, siromaštva ili smrti. Prema Aristotelu, najstrašnije zlo je smrt (Tadić, 2003: 352). Aristotel u svom djelu naglašava karakteristike hrabrog čovjeka:

Hrabar je, dakle, onaj ko se odupire strahu i ko se boji ondje gdje treba (iz opravdanog razloga, na pravedan način) i onda kada treba, i ko ispunjava ove uvjete i kada se aktivno suprotstavi (jer hrabar čovjek i trpi i radi onako kako priliči i kako nalaže razum (Arist. EN 1115b31-36).

Različiti ljudi različito percipiraju što je za njih strašno, i to je prirodno. Kada se osoba nađe u situaciji koja izaziva strah, važno je da se boji, ali i da se hrabro suoči s tom situacijom. Hrabar čovjek se boji iz opravdanog razloga i suprotstavlja se situaciji u skladu s razumom i dužnostima. Cilj hrabrosti je biti hrabar u trenucima straha i djelovati u skladu s moralnim vrijednostima. Hrabrost je, dakle, cilj kojem se čovjek okreće kada se osjeća uplašeno, te postaje hrabar čovjek. Hrabrost nije samo odsustvo straha, već sposobnost da se strah kontrolira i koristi za pravedno i razumno djelovanje u pravim situacijama.

Strašljivac je osoba koja se boji svega, pa čak i onoga čega se ne treba bojati i kako ne treba. Slabost se smatra obilježjem strašljive osobe jer se strašljivac u trenutku opasnosti ili problema, poput siromaštva ili prekida romantične veze, okreće samoubojstvu kako bi izbjegao zlo (Tadić, 2003: 352). S druge strane, osoba koja se ne boji ničega smatra se neustrašljivcem.

Ljudi koji se pretjerano prikazuju kao neustrašivi obično žele stvoriti dojam hrabrosti, ali u stvarnosti se ne suprotstavljaju opasnostima, već se povlače u trenucima rizika. S druge strane, oni koji su pretjerano uplašeni boje se bez konkretnog razloga i često nisu u stanju kontrolirati svoje strahove ili se suprotstaviti opasnostima. Njih nazivamo kukavicama te su takvi ljudi podložni osjećaju straha i boli. Hrabar čovjek nalazi se negdje između tih krajnosti. On je miran i oprezan, ali u trenucima opasnosti hrabro djeluje. Hrabrost je umjeren stav koji omogućuje osobi da se suoči s opasnostima na odgovarajući način. Međutim, važno je razlikovati hrabrost od situacija u kojima osoba odlučuje za samoubojstvo zbog siromaštva ili boli, što nije hrabrost, već bijeg od problema. Takvo ponašanje ne može se smatrati hrabrošću, već kukavičlukom jer osoba izbjegava suočavanje s teškoćama.

Aristotel navodi pet različitih značenja hrabrosti vezane uz moralne stavove.

Prva je građanska hrabrost, koja se očituje u suočavanju s opasnostima zbog zakonske kazne, sramote ili očekivanja počasti (Aristot. Nic. Eth. 1116a). Ova hrabrost proizlazi iz osjećaja moralne odgovornosti i težnje za dobrim. Druga vrsta je hrabrost stečena iskustvom u određenom području. Osobe koje su iskusne u određenom polju mogu djelovati hrabro jer su upoznate s opasnostima koje se tamo mogu pojaviti. Treća vrsta hrabrosti proizlazi iz srdžbe, ali hrabrost nije uzrokovana samo srdžbom, već moralnim razlozima. Srdžba može potaknuti hrabrost, ali hrabrost postaje stvarna tek kada je popraćena svjesnom odlukom i prihvatljivim motivom. Četvrta vrsta hrabrosti odnosi se na optimiste koji se suprotstavljaju opasnostima jer su u prošlosti bili uspješni u njihovom prevladavanju. Ipak, to ne označava istinsku hrabrost, već samo optimizam. Konačno, peta vrsta hrabrosti obuhvaća ljude koji se suprotstavljaju

opasnostima iako ne shvaćaju koliko su situacije zaista opasne. Kada shvate stvarnu prirodu opasnosti, često pobjegnu.

Prava hrabrost očituje se u neočekivanim opasnim situacijama kada osoba djeluje u skladu sa svojim moralnim stavom, bez prethodne pripreme ili razmišljanja. Biti hrabar znači oduprijeti se teškoćama i bolima, što je mnogo zahtjevnije od odricanja od trenutnog zadovoljstva. Zadovoljstvo je prolazno, dok se s teškoćama i bolima suočavamo tijekom cijelog života, stoga je važno znati se nositi s njima.

5.1.2. UMJERENOST

Umjerenost, prema Aristotelu, predstavlja sredinu između neosjetljivosti kao manjka i razuzdanosti kao viška (Tadić, 2003: 353). Ova vrлина posebno se promatra u odnosu prema užiticima, pri čemu se fokusira na tjelesne užitke koji su zajednički ljudima i životinjama. Sva živa bića teže uživanju. Čovjeku je cilj postići sreću, a ona podrazumijeva užitak jer je sreća slobodna djelatnost kao i uživanje (Senković, 2006: 51).

Razuzdanost se očituje kao pretjerivanje u užicima. Razuzdani pojedinci teže kažnjivim krajnostima, želeći sve užitke ili najbolje od njih, a osjećaju bol kada nisu u mogućnosti uživati (Tadić, 2003: 353). Neumjerenost se očituje u nedostatku kontrole nad tim željama te djelovanju suprotno vrlini umjerenosti. S druge strane, manjkavost se odnosi se na ljude koji nemaju dovoljno želje za ispunjavanjem različitih tjelesnih užitaka, iako je ovakvih ljudi najmanje. Važno je napomenuti da Aristotel ne kritizira užitak sam po sebi, već naglašava problem kada ljudi pretjeruju u tjelesnim užicima, gubeći kontrolu i uravnoteženost u životu.

Umjeren čovjek, dakle, pronalazi pravu mjeru užitka. On na umjeren način i u skladu s potrebama tijela uživa u različitim stvarima. Ti užici doprinose njegovu zdravlju i blagostanju te su prihvatljivi u okvirima moralno ispravnog (Tadić, 2003: 354). Umjerenost, stoga, predstavlja balans između suzdržanosti i pretjerivanja, omogućujući čovjeku da iskusi užitke na način koji je uravnotežen i moralno prihvatljiv.

5.1.3. VELIKODUŠNOST

Velikodušnost je vrлина koja označava sredinu između rasipnosti i škrtosti. Velikodušnost se odnosi na održavanje prave mjere kod stvari čija se vrijednost mjeri novcem. Aristotelov opis velikodušnog čovjeka ističe niz karakteristika i ponašanja koje čine tu osobu vrijednom

poštovanja i divljenja. Velikodušnost se ne odnosi samo na materijalnu darežljivost, već i na moralnu i duhovnu veličinu. Osim umjerenosti u odnosu prema bogatstvu, vlasti i sreći, velikodušan čovjek se ističe svojom sklonosti prema činjenju dobrih djela, pomaganju drugima te izbjegavanju nepravde. On ne traži ništa od drugih, govori istinu, pokazuje prijateljsku naklonost prema svima i ne gaji zlobu ni prema kome. Također, ne govori o sebi ni o drugima te ne traži pomoć, a nije mu bitno ni da ga ljudi hvale.

Aristotel također spominje fizičke karakteristike velikodušnog čovjeka, poput sporog hoda, dubokog glasa i smirenog govora (Tadić, 2003: 356). Ove osobine doprinose percepciji velikodušnosti i unose dodatnu dimenziju u njezinu definiciju.

Važno je napomenuti da Aristotel smatra kako pozitivne okolnosti poput plemenitog podrijetla ili bogatstva mogu pridonijeti velikodušnosti, ali da je bitno da čovjek živi u skladu s vrlinom kako bi se istinski smatrao velikodušnim. To znači da velikodušnost nije samo stvar vanjskih čimbenika, već i unutarnjeg karaktera i moralnih vrijednosti.

Rasipnost i škrtost predstavljaju krajnosti u davanju i uzimanju novca, gdje rasipni ljudi pretjeruju u trošenju, a škrti ljudi pretjerano zadržavaju i premalo daju. Škrtost pripisujemo ljudima koji se pretjerano zamaraju ostvarivanjem prihoda i nedovoljno daju potrebnima, dok pretjerano uzimaju. Škrtost je, prema Aristotelu, veće zlo jer su ljudi skloniji takvom ponašanju. Škrtost je obilježje ljudi koji nedovoljno daju kako bi zaštitili svoju imovinu, a pretjerano uzimaju iz svih polja života, ne bojeći se sramote radi stjecanja dobitka. S druge strane, rasipnost se odnosi na one koji pretjerano troše novčana sredstva u svrhu vlastitog užitka, pretjeruju u davanju i nedovoljno uzimaju.

Aristotel smatra da su rasipni ljudi bolji jer u sebi nose obilježja velikodušnosti (Arist. E. Aristot. Nic. Eth. 1121b). Rasipnici pretjeruju u davanju bez brige o moralnoj ljepoti, dajući iz želje za zadovoljavanjem svojih užitaka. Takvi su ljudi pod utjecajem svojih strasti, ali uz pravo obrazovanje i brigu postoji mogućnost da pronađu sredinu u davanju i postanu velikodušni. Velikodušna osoba održava ravnotežu u korištenju novca, dajući i uzimajući u pravoj mjeri. Ne pretjeruje u trošenju niti je škrt, već koristi novac na način koji je u skladu s moralnom vrlinom.

Umjerenost je vrлина koja se očituje u pravilnom korištenju novca, pri čemu je velikodušnost njen ključni aspekt. Velikodušna osoba daje novac onima kojima je potreban, ali to čini u pravoj mjeri i u pravo vrijeme. Takve osobe smatraju se korisnima jer pomažu drugima, a njihov cilj je moralno lijepo i dobro. Velikodušna osoba daje novac bez osjećaja žaljenja, a ako

potroši više nego što je bilo potrebno, osjeća umjerenu žalost. Prava velikodušnost znači radovati se i žalovati u skladu s okolnostima i potrebama. Velikodušna osoba daje iz svojih sredstava, a smatra se velikodušnijom ako daje s obzirom na svoju imovinu. Tako je osoba koja ima manje sredstava, ali daje proporcionalno više, smatrana velikodušnijom.

Osobe koje su naslijedile imovinu često su velikodušnije jer ne znaju što znači nemati, teže im je obogatiti se jer lakše daju novac potrebnima. Umjerenost i velikodušnost tako su povezane vrline koje osiguravaju da se novac koristi na način koji donosi dobrobit i zadovoljstvo onima kojima je najpotrebniji.

5.1.4. DAREŽLJIVOST

Darežljivost, prema Aristotelu, označava sredinu između škrtosti i rasipnosti. Osoba koja posjeduje ovu vrlinu daje potrebitima koliko i kada je to potrebno. Ključno je da darežljivac daruje ne samo količinski, već i uzimajući u obzir kome, kada i koliko treba dati, te gdje će to djelo biti najkorisnije i najplemenitije (Tadić, 2003: 354). Osim što darežljivac daje potrebitima, on i uzima novac odakle treba, s tim da ne traži novac. Mora paziti na svoj imetak jer je mu je to sredstvo za život, a sebi će ostaviti dovoljno. Darežljivac se ne gleda u odnosu na to koliko daje već koliko daje u odnosu na ono što posjeduje.

Bitno je napomenuti da se osoba kojoj je stalo do novca više nego do dobrih djela ne može smatrati darežljivom. Aristotel ističe da je škrtost veće zlo od rasipnosti jer škrtac ne daje ništa, već se previše trudi zadržati sve za sebe. Škrtost je, prema njemu, češća jer je ljudima prirođena želja za zadržavanjem novca za sebe. S druge strane, rasipnost označava pretjerano davanje, čime se ugrožava vlastiti imetak. Iako se rasipnik može preobraziti u umjerenog pojedinca, škrtac ima manje izgleda za promjenu jer je sklon zadržavanju svojih sredstava.

Dakle, iako darežljivost nosi svoje rizike, poput potencijalne rasipnosti, Aristotel smatra da je škrtost veći moralni nedostatak jer škrtac ne doprinosi dobrobiti drugih i često čini zločin dajući prednost vlastitom bogatstvu nad plemenitim djelima.

5.1.5. IZDAŠNOST

Izdašnost je vrлина koja se odnosi na trošenje novca u velikim mjerama, ali na pravi način (Aristot. Nic. Eth. 1122a). Ona predstavlja sredinu između sitničavosti i razmetljivosti. Razmetljivost se odnosi na pretjerano trošenje novca na nepotrebne stvari kako bi se pokazalo

bogatstvo i uzdiglo vlastito ja. S druge strane, sitničavost je neispunjavanje potrebne mjere u trošenju novca, odnosno prekomjerno zadržavanje novca.

Izdašan čovjek troši novac na pravilan način, što znači da troši koliko je potrebno i na ono što je potrebno. To čini opušteno i s uživanjem, ne trošeći na sebe, već na opće stvari koje služe ciljevima religije i općem dobru. Trošenje izdašnog čovjeka smatra se najplemenitijim i opravdanim jer nije usmjereno na osobni užitek, već na dobrobit zajednice. Izdašnost, dakle, obuhvaća velikodušnost u većim razmjerima, uvijek s naglaskom na moralno ispravno i korisno trošenje sredstava.

5.1.6. AMBICIOZNOST (DUŠEVNA VELIČINA)

Duševna veličina usmjerena je prema velikim ciljevima (Aristot. Nic. Eth. 1123a). Čovjek koji posjeduje duševnu veličinu naziva se ambicioznim čovjekom. Takva osoba se osjeća sposobnom za velike stvari i stvarno je sposobna za njih. Ambicioznost je vrlina koja predstavlja sredinu između pretjeranog i nedovoljnog samopouzdanja. S jedne strane, imamo osobe s manjkom samopouzdanja koje nemaju visoko mišljenje o sebi i ne vjeruju u svoje sposobnosti, čak i kada ih posjeduju. S druge strane, postoje osobe s pretjeranim samopouzdanjem koje sebe smatraju sposobnijima nego što zapravo jesu.

Ambiciozan čovjek pokazuje svoju duševnu veličinu na pravilan način jer poznaje svoje vrijednosti i sposoban je izvršiti velike zadatke. Vrijednost se očituje u vanjskim dobrima kao što je javno priznanje, a cilj duševne veličine je slava i priznanje (Aristot. Nic. Eth. 1123b). Slava se pripisuje samo velikim ljudima koji su na temelju svojih napora postigli velike rezultate. Takvi ljudi se smatraju najboljima jer su istinski dobri i vrijedni poštovanja.

Važne su i životne okolnosti pojedinca koje su utjecale na njegovu duševnu veličinu. Na primjer, kraljeve poštuju građani zbog njihove nadmoćnosti, a ne zbog moralnih kvaliteta. Oni koji posjeduju samo vanjska dobra i zbog toga im se odaje počast, često postaju okrutni i pohlepni jer im nedostaju moralne sposobnosti za kontrolu utjecaja vanjskih dobara (Aristot. Nic. Eth. 1124a).

Osobe dostojne poštovanja posjeduju unutrašnja i vanjska dobra. Njihove karakteristike uključuju želju za činjenjem dobra drugima bez očekivanja nečega zauzvrat, ne mole druge za pomoć i sami pomažu drugima. Takve osobe su iskrene, cijene istinu više od mišljenja drugih, nisu zlopamtila i ne govore previše ni o sebi ni o drugima.

5.1.7. BLAGOST

Blagost je vrлина koja predstavlja sredinu u odnosu na srdžbu i označava težnju za očuvanjem unutrašnjeg mira (Aristot. Nic. Eth. 1125b). Čovjek koji posjeduje vrlinu blagosti kontrolira svoje strasti uz pomoć zdravog razuma, koji mu nalaže zbog čega, kada i koliko se može ljutiti. Ključ je pronaći pravu mjeru, ali postoje ljudi koji u ljutnji zaostaju za pravom mjerom. Takvi se ljudi ne ljute na ono na što bi trebali, niti se ljute kako i kada treba. Smatraju se lišenima osjećaja jer im ništa ne izaziva bol ili otpor.

S druge strane, postoje ljudi koji pretjeruju u ljutnji. Oni se ljute na stvari na koje se ne treba ljutiti, usmjeravaju ljutnju prema pogrešnim osobama i bez opravdanih razloga. Njihova ljutnja je intenzivnija i dugotrajnija jer ne razumiju prave razloge ljutnje pa ne znaju ni kada trebaju stati. Među pretjerano ljutitima postoje dvije vrste ljudi: plahoviti i svađalice. Plahoviti se ljudi naljute brzo i bez razloga, njihova ljutnja je kratkotrajna i usmjerena prema krivim osobama. Svađalice se, pak, ljute na sve i svakoga, dugo ostaju ljuti i teško prelaze preko svoje ljutnje. Njihova najnegativnija karakteristika je želja za osvetom te se smiruju tek kada se osvete.

Blagost, kao vrлина, pomaže u pronalaženju sredine između ovih krajnosti, omogućujući pojedincu da reagira na pravedan način, u pravo vrijeme i s pravim razlogom, održavajući unutrašnji mir i ravnotežu.

5.1.8. ISKRENOST I NEISKRENOST

Iskrenost je vrлина koja predstavlja sredinu između razmetljivosti i samopodcjenjivanja. Razmetljiva osoba hvali se stvarima ili osobinama koje ne posjeduje kako bi dobila priznanje od drugih, dok je samopodcjenjivač osoba koja umanjuje svoje osobine i postignuća. Obje vrste su neiskrene i treba ih osuđivati.

Razmetljivci su oni koji svjesno lažu zbog uživanja u laži ili potrebe za slavom (Aristot. Nic. Eth. 1127b). Oni manipuliraju istinom kako bi se prikazali boljima nego što jesu. S druge strane, iskrena osoba prikazuje se u pravom svjetlu. Takva osoba se drži sredine između razmetljivosti i samopodcjenjivanja te se iskrenost smatra lijepom i pohvalnom. Iskren čovjek u bilo kojoj situaciji djeluje u skladu s istinom, zanemarujući osobni dobitak.

Iskrenost je, dakle, vrлина koja ne samo da odražava moralni integritet osobe već i doprinosi društvenom povjerenju i međuljudskim odnosima. Iskreni ljudi cijene istinu i poštenje, bez obzira na potencijalne posljedice po njih same. Postojanje ove vrline je nužno za ostvarenje

dobrog društva i pravednijeg svijeta jer nam iskrenost omogućava transparentne i autentične interakcije.

5.1.9. BLAGOĆUDNOST

Vrlina blagoćudnosti, prema Senkoviću, predstavlja sredinu između rasrdljivosti i nerasrdljivosti (Senković, 2006: 56). Osobe koje posjeduju ovu vrlinu ne srde se na stvari na koje bi trebali, niti se srde na neprimjeren način, u krivo vrijeme ili na krive ljude. Senković upozorava da se osobe koje se srde na pogrešne stvari, na neprimjeren način ili u neprimjerenom trenutku, smatraju ludima.

S obzirom na to da živimo u nepotpunom svijetu, a ljudi su sami po sebi nesavršeni, normalno je očekivati da će se ljudi ponekad srditi. Međutim, ključno je da ta srdžba bude primjerena situaciji. To znači da je važno razumjeti kada je opravdano osjetiti srdžbu te kako ju izraziti na način koji je prikladan i konstruktivan. Ovo je ključni aspekt blagoćudnosti - sposobnost upravljanja svojim emotivnim reakcijama na način koji odražava razumijevanje i suosjećanje prema drugima, te doprinosi rješavanju problema na konstruktivan način.

5.1.10. STIDLJIVOST

Aristotel shvaća stidljivost više kao čuvstvo nego kao vrlinu, kako se vidi u njegovoj Retorici:

Neka stid bude vrsta boli ili uznemirenosti s obzirom na sadašnja, prošla ili buduća djela koja, kako se čini, za posljedicu imaju obešćenje, a bestidnost omalovažavanje tih djela ili ravnodušnosti prema njima (Rhet. II, 6 1383b 12 sqq.).

Stidljivost se često povezuje s mladima, budući da još uvijek nisu potpuno razvili svoj unutarnji svijet i često djeluju na temelju osjećaja. Međutim, kod starijih osoba teško je govoriti o stidljivosti jer su oni često prisiljeni prihvatiti da su njihova djela možda loša. Stidljivost ima veliku važnost u moralnom odgoju mladih jer im pomaže prepoznati vlastite moralne slabosti i potiče ih da mijenjaju svoje ponašanje kako bi napredovali na moralnoj razini (Senković, 2006: 58).

5.1.11. PRAVEDNOST

Aristotel je cijelu petu knjigu posvetio vrlini pravednosti, na početku koje iznosi svoje mišljenje o pravednosti kao stanju koje glasi: „...moralni stav na osnovu koga su ljudi spremni da čine ono što je pravedno, i stvarno postupaju pravedno i žele ono što je pravedno.“ (Aristot. Nic. Eth. 1129a8-10). On smatra da je pravednost stanje, a ne sposobnost ili znanost, pa tako određuje:

...pravedno je ono što je po zakonu i pravedno, a nepravedno je ono što je protuzakonito i nepravedno (Aristot. Nic. Eth. 1129a59-60).

Odatle proizlaze dva oblika pravednosti: pravednost kao zakonitost, odnosno opća pravednost, i pravednost kao jednakost, pratikularna pravednost (Gottlieb, 2009: 104). Pravednost kao zakonitost odnosi se na poštivanje zakona, dok pravednost kao jednakost odnosi se na poštivanje svega što je jednako. Opća pravednost izražava savršenu vrlinu jer ispravno utemeljeni zakon zapovijeda da se čine kreposna djela, čime se ostvaruje dobro za cijelu društvenu zajednicu. U općoj pravednosti su sadržane sve vrline jer zakon propisuje ono što je u skladu s kreposnim djelovanjem.

Pravednost se razlikuje od ostalih vrlina jer druge vrline predstavljaju sredine između dvije suprotnosti, dok pravednost ima samo jednu suprotnost, a to je nepravednost. Dok se ostale vrline kreću između previše i premalo, pravednost je sredina između vršenja nepravde i trpljenja nepravde.

Pravednost je, dakle, održavanje sredine, ali ne na isti način kao ostale vrline, nego na taj način što stvara sredinu, a nepravda predstavlja ekstreme (Aristot. Nic. Eth. 126. 133b56-58).

Kada se kaže da je pravednost sredina, misli se na to da se ona odnosi na sredinu, dok se nepravednost odnosi prema krajnostima. Pravednost se definira kao ono što pravedna osoba, po vlastitom izboru, bira djelovati pravedno i dijeli između sebe i drugih, dok se nepravednost definira kao suvišak onoga korisnog ili manjka onoga štetnog. Sredina, prema Aristotelu, nije jednostavno aritmetičko dijeljenje popola, već se odnosi na ono što se odnosi prema ljudima.

Aristotel navodi nekoliko podvrsta pravednosti: distributivnu i korektivnu (Macintyre, 1966: 79). Distributivna pravednost omogućuje pravednu raspodjelu časti, novca ili bilo čega poželjnog za pripadnike iste države. S druge strane, korektivna pravednost ima funkciju obnavljanja narušene ravnoteže između ljudskih odnosa koji su povezani s poslovima kupovine i prodaje (Guthrie, 2007: 355). Poslovi kupovine i prodaje mogu biti voljni ili protuvoljni. Voljni poslovi uključuju kupovinu, zajam, jamstvo i polog, dok protuvoljni poslovi obuhvaćaju

situacije poput preljuba, napada, pljačke, zlostavljanja i ubojstva. Korektivna pravednost vezana je uz zakon koji nastoji uspostaviti aritmetičku ravnotežu, što podrazumijeva pokušaj izjednačavanja gubitka s odštetom (Guthrie, 2007: 355).

Razlika između ove dvije pravednosti leži u svrsi jednakosti. Kod distributivne pravednosti, jednakost se ostvaruje na temelju zasluga osobe, dok se kod poravnavajuće pravednosti jednakost ostvaruje u odnosu na učinjeno djelo, bez obzira tko ga je učinio (Tadić, 2003: 364).

Pravednost je usko povezana s jednakosti, dok se nepravednost povezuje s nejednakosti. Jednakost se smatra sredinom koja se nastoji postići jer sve što odstupa od nje označava previše ili premalo. Dakle, udaljšavanje od jednakosti vodi prema nepravednosti, zbog čega se pravednost smatra tom sredinom (Aristot. Nic. Eth. 1131a). Pravednost kao proporcionalna vrlina obilježena je jednakosti.

Pravedno, dakle, mora nužno biti sredina i jednakost u odnosu na neku stvar ili lice, i ukoliko je sredina, mora da bude sredina između nečega (naime između previše i premalo); ukoliko je pak jednakost, mora biti jednako bar za dvije stvari; a ukoliko je pravedno, mora biti jednako, to jest pravedno bar za dva lica (Aristot. Nic. Eth. 1131a27-33).

5.1.11.1. PRAVEDNO DJELOVANJE

U pravednosti je važno razumjeti da se ne gleda samo tko je kome naštetio, već se ističe važnost utvrđivanja tko je nanio štetu i kome je nanijeta, jer to dovodi do nejednakosti. Osoba koja nanosi štetu ima više koristi, jer oduzima onome kome je šteta nanijeta. Ovdje se pojavljuju pojmovi gubitka i dobitka kao suprotnosti. Gubitak označava manjak ili smanjenje dobra, uz više zla, dok dobitak znači više dobra uz manje zla. Sredina između ove dvije suprotnosti je jednakost ili pravednost (Aristot. Nic. Eth. 1132a).

Pravedan čovjek čini pravedna djela bez da nanosi štetu sebi ili drugima. On dijeli dobitak podjednako između sebe i drugih, kao što dijeli i gubitak. Nikome neće uskratiti ono što im pripada, niti će sebi uzeti više ili manje nego što bi trebao. S druge strane, nepravedan čovjek djeluje suprotno od pravednog. Nepravednost obuhvaća obje krajnosti pravednosti, odnosno pretjeranost u činjenju nepravde i nedovoljnost onoga štetnoga.

Međutim, svako nepravedno djelovanje ne čini čovjeka nepravednim, niti svako pravedno djelovanje čini čovjeka pravednim. Ovdje se radi o dobrovoljnom izboru vršenja određene radnje. Ako se osoba dobrovoljno odluči na određeno ponašanje, to je pravedna radnja. Postoje

situacije u kojima čovjek krši zakon, ali to ne čini nepravednim djelovanjem jer te radnje nisu dobrovoljne, već su hotimične. Hotimična radnja je ona koju osoba svjesno poduzima, uz punu svijest o svim okolnostima te radnje. To uključuje svijest o samom činu, o tome nad kime se čin vrši, s kojim sredstvima i s kojim ciljem (Aristot. Nic. Eth. 1135a).

S druge strane, postoje nehotimične radnje koje se ne vrše dobrovoljno, već razlog vršenja pojedine radnje može biti neznanje subjekta. Djelovanje u neznanju može rezultirati na tri načina. Prvi podrazumijeva djelovanje kada osoba nije svjesna kako njezino djelovanje može uzrokovati nešto, ne zna kome nanosi štetu, koje sredstvo koristi, niti s kojim ciljem to čini. Na primjer, osoba može slučajno baciti nešto preko ograde i taj predmet ozlijedi nekoga. Ako osoba nije predvidjela tu osobu i štetu koju je nanijela, radi se o nesretnom slučaju; ako se to dogodi iz loše namjere, radi se o grešci. Međutim, ako je to svjesno djelovanje koje je netko izvršio bez prethodnog promišljanja, onda se radi o nepravdi. Pojedine nehotimične radnje mogu biti oprostive, dok druge ne. Oprostive su one koje činimo nesvjesno i iz neznanja, dok su neoprostive one koje činimo svjesno, unatoč neznanju (Aristot. Nic. Eth. 1136a).

5.1.11.2. *SOCIJALNA PRAVDA*

Pravosudni sustav društva zabranjuje radnje koje se smatraju ilegalnim, a dopušta dobre koje su legalne. Aristotel se bavio pravdom i nepravdom u kontekstu ljudskog djelovanja. Prema njemu, čovjek je kriv za nepravdu kada djeluje na način koji podrazumijeva nepošteno pridobivanje koristi za vlastiti interes (Barnes, 1995: 222). Ova ideja proizlazi iz Aristotelove teorije da je pravednost povezana s djelovanjem u skladu s proporcionalnošću i jednakosti.

Aristotel razlikuje dvije vrste pravednosti. Prva vrsta pravednosti regulira podjelu dobara koja su proizvedena u zajedničkom pothvatu ili društvu (Barnes, 1995: 222). Ovdje se primjenjuje proporcionalnost, gdje svaki pojedinac dobiva udio u skladu s onim što je dao zajedničkom pothvatu i vrijednosti njegove koristi. Aristotel primjenjuje ovu ideju na različite oblike državnog uređenja, kao što su demokracija i oligarhija. Na primjer, u demokraciji, svi slobodni građani imaju jednakopravan udio u društvu, dok u oligarhiji bogati imaju veći utjecaj zbog svojih većih doprinosa. Čestiti ljudi, prema Aristotelu, pridonose više zajednici te stoga zaslužuju poštovanje i čast od strane društva. Njihova uloga u pravednom društvu je važna jer svojim doprinosima omogućuju stabilnost i napredak zajednice.

Druga vrsta pravde prema Aristotelu osigurava da ne postoji nejednakost u transakcijama između pojedinaca. Ova vrsta pravde vezana je uz novac koji služi kao sredstvo za razmjenu

dobara (Barnes, 1995: 222). Na primjer, kada netko plati određenu svotu novca za majicu, to predstavlja pravednu zamjenu dobara s obzirom na vrijednost majice. No, postoje slučajevi nedobrovoljnih transakcija, poput krađe, koje su ilegalne jer jedna osoba profitira na štetu druge. U takvim situacijama, dolazi do nejednakosti jer jedna osoba posjeduje više dok druga gubi ono što joj je ukradeno. Zakon intervenira kako bi osigurao pravdu i jednakost, kažnjavajući osobu koja je počinila nepravdu.

U oba oblika pravednosti, cilj je postizanje pravednog ishoda kao sredine između nepravednog dobitka i nepravednog gubitka (Barnes, 1995: 223). Ako netko posjeduje manje nego što je pravedno, smatra se da je nepravedno tretiran, dok ako ima više nego što je pravedno, to znači da je imao korist od nepravde. Osoba koja namjerno iskorištava počinjenu nepravdu i na temelju toga stječe korist također čini nepravdu.

Pravednost je povezana s različitim pitanjima, poput identifikacije osobe koja je djelovala nepravedno, te pitanja tko je primio više nego što je pravedno i tko mu je to podijelio. Ako su u pitanju dvije različite osobe, smatra se da je nepravdu počinila osoba koja je nejednako podijelila dobra. No, ako je u pitanju ista osoba, onda ona čini nepravdu.

5.1.12. PRIJATELJSTVO

Aristotel pridaje veliku važnost prijateljstvu, što se može primijetiti iz toga što čak dvije knjige posvećuje ovoj temi. Na početku osme knjige *Nikomahove etike* Aristotel izražava nesigurnost oko toga je li prijateljstvo vrlina ili uključuje vrlinu. Nakon rasprave, zaključuje da je prijateljstvo i vrlina i uključuje vježbanje vrlina (Aristotel, 2014: 30). Kao vrlina, prijateljstvo je povezano sa srećom jer obuhvaća osjećaj dobre volje prema pravim ljudima na pravi način, a vježbanje ove vrline predstavlja sastavni dio sreće (Aristotel, 2014: 30).

Prijateljstvo zahtijeva posjedovanje vrlina poput pravednosti i staloženosti jer bez njih ne bi bilo istinsko prijateljstvo (Tadić, 2003: 473). Aristotel kaže da je prijateljstvo nužno i lijepo. Ljudi, čak i kada im je dobro u životu i kada su sretni, žele to dijeliti s drugima, a kada imaju probleme, prijatelji su tu da im pomognu. S moralnog stajališta, prijateljstvo je vrijedno jer povezuje dobre ljude koji vole i cijene jedni druge. Jedno od glavnih obilježja prijateljstva je jednakost - obje strane pružaju i žele isto jedna drugoj. Vrijednost prijateljstva očituje se u ljubavi prema drugima, a ne u primanju ljubavi, iako mnogi žele biti voljeni više nego voljeti. Takvi ljudi često stvaraju prijateljstva s onima koji im se ulizuju. Ljubav je ključna odlika prijateljskog odnosa jer je odnos u kojem postoji ljubav jači i dugotrajniji od ostalih.

Prijateljstvo se proteže na iste stvari kao i pravednost te su oba prisutna u različitim tipovima zajednica. "Prijateljima je sve zajedničko, jer prijateljstvo se zasniva na zajednici." (Aristot. Nic. Eth. 1159b). Ova poslovice objašnjava da se prijateljstva stvaraju unutar zajednica na temelju okolnosti. Ljudi u ratnim uvjetima nazivaju se prijateljima jer zajedno djeluju, a takvo prijateljstvo traje dok traju te okolnosti. Braća i sestre su prijatelji zbog zajedničkih okolnosti u kojima su odrasli. Razni oblici prijateljstava ujedinjuju ljude radi postizanja zajedničkih ciljeva i zadovoljavanja potreba, što dovodi do stvaranja državnih zajednica koje teže općem dobru.

Svakoj vrsti državnog uređenja može se pripisati određena vrsta prijateljstva: kraljevstvo, aristokracija i timokracija. Prema Aristotelu, najbolji oblik državnog uređenja je kraljevstvo. U kraljevstvu, kralj posjeduje sve dobrobiti i ne treba ništa, te stoga vlada u korist svojih podanika. On uspoređuje različite oblike zajedništva s državnim uređenjem (Tadić, 2003: 479). Na primjer, odnos oca i sina uspoređuje s kraljevstvom, gdje naglašava da otac čini dobro svojim sinovima, što je slično tome kako kralj čini dobro svojim podanicima. Taj odnos se temelji na nadmoći jedne strane. Kralju i roditeljima se pokazuje poštovanje. Zajedništvo muža i žene uspoređuje s vladavinom najboljih, gdje muž vlada prema svojoj zaslugi, a odnos između muža i žene temelji se na prirodi i uzajamnoj koristi. Zajedništvo braće uspoređuje s ustavnom vladavinom, gdje su svi građani jednaki i čestiti, baš kao što su braća jednaki u obitelji.

Aristotel za prijateljstvo koristi grčku riječ *philia*, koju prevodi kao prijateljstvo ili ljubav i podrazumijeva težnju prema udruživanju s drugim ljudima (Kokić, 2015: 243). Iako to nije potpuno točan prijevod jer Aristotel obuhvaća širi spektar fenomena pod pojmom *philia* nego što prijevod "prijateljstvo" implicira. Grci su riječ *philia* koristili za odnose unutar obitelji, a ne nužno za dobrovoljne, izvanobiteljske odnose. Aristotel je nastojao objasniti različite oblike prijateljstva, ali je njegov fokus bio na odnosu između etičke aktivnosti i prijateljstva.

Aristotel dijeli prijateljstva na tri vrste: prijateljstva temeljena na korisnosti, zadovoljstvu/užitku i vrlini. Prijateljstva temeljena na vrlini su najviši oblik prijateljstva, gdje prijatelji cijene jedan drugog zbog njihovih dobrih karaktera (Gottlieb, 2009: 177).

1. Prijateljstvo radi koristi

Aristotel prijateljstvo radi koristi ne smatra pravim prijateljstvom, ali ipak raspravlja o njemu jer nalikuje na prijateljstvo. Ovo prijateljstvo nastaje između ljudi gdje jedna strana može dobiti nešto od druge. U ovakvom odnosu ne postoji iskrena prijateljska ljubav, već su osjećaji motivirani koristima koje prijatelji mogu pružiti jedan drugome. Takvo

prijateljstvo nije dugoročno niti čvrsto jer se prekida čim osoba koja je sklopila prijateljstvo više ne profitira od tog odnosa. Jedini razlog tog prijateljstva bila je korist, a kada nje nestane, prestaje i takozvana ljubav, te prijateljstvo propada.

2. Prijateljstvo radi užitka

Slično prijateljstvu radi koristi, prijateljstvo radi užitka također nije pravo prijateljstvo prema Aristotelu. Osjećaji se razvijaju na temelju užitka koje osoba pruža drugoj osobi. Ovo prijateljstvo nije dugotrajno i propada čim nestane ugoda. Prijateljstvo radi užitka je češće kod mlađih osoba, kao što su djeca i mladež, jer je u tim godinama najbitnije ono što je ugodno, a djeluju prema osjećajima (Tadić, 2003: 476).

3. Prijateljstvo dobrih

Prijateljstvo dobrih ljudi, prema Aristotelu, je najsavršeniji oblik prijateljstva. Ljudi koji su dobri i žele dobro drugima zbog njih samih mogu ostvariti savršeno prijateljstvo, odnosno prijateljstvo dobrih (Tadić, 2003: 477). Ova vrsta prijateljstva, za razliku od druge dvije, je dugotrajna i ima čvrste temelje. Iako Aristotel ne svrstava prijateljstvo radi koristi i užitka u pravo prijateljstvo, priznaje da su korist i ugoda važni za prijateljstvo dobrih. Pravi prijatelji trebaju biti korisni i ugodni jedan drugome, iako to nije temelj niti svrha samog prijateljstva, već značajke koje doprinose savršenstvu prijateljskog odnosa.

Prijateljstvo dobrih temelji se na vrlinama koje osobe unutar takvog odnosa posjeduju. Ono se ne sklapa brzo i često jer je potrebno vrijeme da se ljudi iskažu kao vrijedni voljenja i kao pouzdani prijatelji na koje se može osloniti. Zbog malog broja čestitih ljudi, ovakva prijateljstva nisu česta. Aristotel kao najvažniju značajku prijateljstva navodi zajednički život, ističući da je iznimno važno provoditi vrijeme s prijateljima. Kada su sretni, žele zajedno dijeliti sreću i uživati, a kada su u neimaštini, prijatelji su tu da im pomognu.

Prijateljstvima koja su ostvarena s ciljem koristi i užitka Aristotel ne pridaje veliku važnost, smatrajući ih akcidentalnim prijateljstvima koja nisu dugotrajna i podložna su propasti kada osoba više ne dobiva korist ili užitak iz odnosa, odnosno nema razloga da ga održava. Mladi često imaju takva prijateljstva jer su vođeni strastima i željom za užitkom, što dovodi do brzog stvaranja i raspadanja prijateljstava. Pravo prijateljstvo, prema Aristotelu, temelji se na međusobnom dobru i moralnim vrijednostima, dok su ostala prijateljstva često prolazna jer se temelje na privremenim koristima ili užicima. Prijateljstva koja su zasnovana na moralnim vrijednostima i međusobnom poštovanju traju dulje i otpornija su na promjene. Za Aristotela,

pravi prijatelji su oni koji žele i čine dobro jedno drugome zbog samih sebe, a ne zbog neke koristi ili zadovoljstva koje mogu dobiti iz tog odnosa.

Prema Aristotelu, prijateljstvo je uzajamna dobra volja koja podrazumijeva želju za dobrobiti drugoga. Prema Aristotelu:

Najbolji su prijatelji oni koji svome prijatelju žele najveće dobro zbog njega samog (Aristot. Nic. Eth. 1156b13-15).

6. DJELOVANJE

Da bismo bolje pojmlili Aristotelovo shvaćanje vrlina, važno je razumjeti njegove koncepte dobrovoljnog, protuvoljnog i mimovoljnog djelovanja te slobodnog izbora. Dobrovoljno djelovanje Aristotel definira kao:

...onda bi se dobrovoljno moglo smatrati onaj postupak čija se pokretačka sila nalazi u izvršiocu, koji zna pojedinačne uvjete u kojima se radnja odvija (Aristot. Nic. Eth. 1111a44-47).

To znači da osoba svjesno i slobodno odabire svoje postupke, uz puno razumijevanje okolnosti i posljedica.

Protuvoljno djelovanje, s druge strane, je ono koje se događa pod prisilom ili iz neznanja (Aristot. Nic. Eth. 1111a). To su djela koja osoba izvršava bez svoje volje ili razumijevanja, možda pod utjecajem vanjskih čimbenika ili nedostatkom informacija. Protuvoljno djelovanje označava ono djelovanje izvršeno u neznanju, ali nakon što čovjek shvati što je napravio u njemu se javlja osjećaj boli i kajanja. S druge strane, mimovoljno djelovanje je također djelovanje izvršeno u neznanju nakon kojeg se ne pojavljuju osjećaji kajanja i boli što znači da osoba nije osjećala unutarnji otpor ili kajanje nakon učinjenog djela.

Razlika između radnji uzrokovanih neznanjem ili ne znajući (nesvjesno) bitna je u Aristotelovoj etici. Radnja koja je izvršena ne znajući može biti ono što osoba napravi u stanju pijanstva kada nije svjesna svojih postupaka. S druge strane, radnje uzrokovane neznanjem mogu biti dobrovoljne ili nedobrovoljne, ovisno o tome što slijedi nakon tih radnji. Kako bi se djelovanje definiralo kao nedobrovoljno uzrokovano neznanjem, nakon što subjekt spozna što je učinio, javljaju se osjećaji žaljenja i želje da to nije učinio (Macintyre, 1966: 69). Nakon spoznaje, osoba osjeća odgovornost i krivicu.

Kada govorimo o radnjama iz neznanja, podrazumijevamo situaciju u kojoj subjekt ne poznaje okolnosti radnje koju izvršava, poput toga tko je subjekt radnje, kakva je radnja, koji je cilj, kako se izvršava, zbog čega, i na koji način. Ako subjekt ne poznaje ove okolnosti, tada se može reći da je izvršio tu radnju protiv svoje volje. Ključno je poznavati predmet i cilj radnje. To bi označavalo nedobrovoljnu radnju kao radnju u kojoj subjekt nije poznavao njezine okolnosti, što rezultira pojavom osjećaja kajanja kod subjekta. S druge strane, dobrovoljna radnja označava situaciju u kojoj subjekt poznaje sve okolnosti radnje, ali ih svejedno izvršava, te se kod subjekta ne javlja osjećaj krivnje. Ovo pokazuje da je osoba svjesno odabrala svoje postupke i preuzela odgovornost za njih.

Aristotel je naglasio problem određivanja pojedinih činova kao dobrovoljnih ili protuvoljnih jer neki činovi mogu imati oba obilježja istovremeno. Takvi činovi, koji kombiniraju dobrovoljne i protuvoljne aspekte, trebaju se promatrati u kontekstu trenutka djelovanja (Tadić, 2003: 344). Primjer takvog čina je situacija u kojoj čovjek baca stvari s broda kako bi zaštitio sebe i ostale osobe na brodu u trenutku opasnosti. Ovaj čin može se smatrati protuvoljnim jer osoba možda ne želi izgubiti svoje stvari. Međutim, u tom određenom trenutku, djeluje dobrovoljno iz drugog razloga, želi zaštititi sebe i druge.

Što se tiče slobodnog izbora, Aristotel ističe da uključuje volju, ali nije jednako voljnom činu jer je širi od same volje (Tadić, 2003: 344). Voljno se može pripisati djeci i životinjama, dok se izbor može prepisati samo čovjeku koji razmišlja i promišlja (Reale, 1990: 334)

Izbor je ključno obilježje vrline te su ga mnogi su pokušali definirati, premda ništa od uobičajenih kategorija poput žudnje, strasti, želje ili mišljenja nije prikladno jer izbor ima svoje specifičnosti (56). Prvo, ne možemo ga svrstati pod žudnju ili strasti jer je izbor povezan s razumom, što životinje nemaju. Žudnja se odnosi na težnju prema užitku i izbjegavanju boli, pa tako čovjek koji nema kontrolu nad svojim postupcima teži užitku. S druge strane, čovjek koji se suzdržava od žudnje djeluje u skladu sa slobodnim izborom. Izbor također nije želja jer ona predstavlja cilj koji osoba želi postići, dok slobodni izbor predstavlja sredstvo za postizanje tog cilja (Tadić, 2003: 344). Izbor se također ne može svrstati ni pod mišljenje jer mišljenje može biti ispravno ili pogrešno, dok izbor može biti loš ili dobar. Izbor određuje karakter osobe: dobre odluke čine osobu dobrom, a loše odluke lošom. Dok mišljenje služi za definiranje i provjeru istinitosti, izbor se odnosi na odabir ispravne stvari ili akcije. To znači da, dok mišljenje je usmjereno na prihvaćanje nečega, izbor je usmjeren na odabir ispravnog.

Aristotel nailazi na problem definiranja izbora jer odbacuje pretpostavke drugih da se izbor može svrstati pod jednu od četiri kategorije. Za njega, izbor je nešto dobrovoljno što zahtijeva prisutnost razuma i promišljanja. Aristotel navodi da je predmet izbora ono što razuman čovjek odluči. Ljudi neće odabrati nešto vječno, drugačije, slučajno ili nepromjenjivo. Čovjek odabire ono na što može utjecati i što je vezano uz njega. Ponekad će potražiti pomoć i savjet drugih ljudi kako bi mu pomogli donijeti najispravniju odluku.

Predmet odluke nije krajnji cilj već put kojim ćemo postići taj cilj (Aristot. Nic. Eth. 1112b). Kako bi čovjek postigao cilj koji si je odredio, treba sagledati moguće načine i sredstva koja će koristiti na putu do postizanja tog cilja. Početak radnje je čovjek koji odlučuje o stvarima i radnjama koje treba izvršiti kako bi postigao postavljeni cilj. Zato se kaže da je izbor:

...postupak donošenja odluke težnja za ostvarenjem onoga što je u našoj moći (Aristot. Nic. Eth. 1113a20-21).

Bitno je naglasiti da se kod izbora radi o odabiru onoga na što čovjek može utjecati. Kod postizanja tog izbora bitno je znati kako upotrijebiti sredstva koja će pomoći u postizanju cilja, odnosno njegovog objekta. Razumijevanje ovih pojmova pomaže u shvaćanju kako Aristotel promatra ljudsku slobodu i odgovornost u kontekstu moralnog djelovanja i razvoja vrlina.

7. FORMIRANJE MORALNIH VRIJEDNOSTI

Aristotel se bavio praktičnim pitanjem kako se formiraju moralne vrijednosti, odnosno kako čovjek može postati dobar. Postoje tri mišljenja o tome: neki smatraju da ljudi postaju dobri po naravi (odnosno da se radi o prirodnoj dispoziciji), neki misle da je to stvar navike, dok treći vjeruju da je to rezultat nastave. Aristotel smatra da postati dobar po naravi nije u čovjekovoj moći, a dokazi u korist nastave su nedovoljni za većinu ljudi (Tadić, 2003: 495). Nastava može usmjeriti mlade na pravi put, ali većina društva djeluje prema svojim požudama. Stoga je ključna važnost navike. Ljudi se oblikuju kroz odgoj, obrazovanje i poštivanje ispravnih zakona. Potrebno je djecu i mlade od ranih godina navikavati na zakone kako ne bi osjećali prisilu ili ograničenja, a to se treba njegovati tijekom cijelog života. Moralna vrijednost se najbolje održava uvođenjem zakona koji se moraju poštivati.

U posljednjoj knjizi *Nikomahove etike*, Aristotel se posvećuje tematici moralnog odgoja. Ističe važnost uloge roditelja u usmjeravanju i odgoju djece i mladih, kao i okvira legalnih i društvenih očekivanja prema kojem se odgajaju djeca, te prijetnje kažnjavanja, snage argumenta i osjećaja srama (Hughes, 2001: 72). Moralni odgoj podrazumijeva učenje mladih kako koristiti koncepte morala, cijeniti moralno vrijedno ponašanje te osjećati sram kada ne žive prema očekivanim moralnim standardima (Hughes, 2001: 73).

Djeca i mladi su često pod snažnim utjecajem svojih roditelja i obiteljskog okruženja, koje oblikuje njihov moralni kompas i način reagiranja na svijet oko sebe. Kroz proces odrastanja, mladi ljudi razvijaju ne samo emocionalne reakcije već i dublje razumijevanje moralnih principa i vrijednosti. Moralni odgoj koji pružaju roditelji i društvo ključan je jer utječe na formiranje njihovih moralnih navika i uvjerenja.

Emocije, kao integralni dio ljudskog iskustva, nisu samo površinski osjećaji, već uključuju i sposobnost razumijevanja konteksta u kojem se nalazimo. Mladi ljudi postupno uče prepoznavati moralne dileme i razvijati emocionalne odgovore na njih kroz interakciju s okolinom te kroz usvajanje moralnih termina i vrijednosti.

Iako mladi koji su dobili moralni odgoj i imaju razvijene moralne vrline pokazuju umjerene požude i emocionalno ispravne reakcije na većinu situacija, često im nedostaje praktična mudrost potrebna za suočavanje s kompleksnim situacijama (Hughes, 2001: 76). Iako su možda upoznati s moralnim načelima, u situacijama koje zahtijevaju složene odluke ili u kojima su suočeni s moralnim izazovima, mogu se osjećati nesigurno ili zbunjeno. Stoga se smatra da

moralni odgoj mladih treba ići dalje od usvajanja osnovnih vrijednosti, uključujući i razvoj praktične mudrosti potrebne za suočavanje s izazovima svakodnevnog života.

Dakle, prema Aristotelu, sreća nije samo prolazni osjećaj ili iznenadna sretna okolnost, već je duboki osjećaj ispunjenosti i svrhovitosti koji proizlazi iz života u skladu s razumom i moralnim vrijednostima. Ona se postiže kroz kontinuirani razvoj i vježbanje vrlina te ostvarivanje svojih najviših potencijala kao ljudsko biće.

8. ZAKLJUČAK

Aristotelova *Nikomahova etika* predstavlja sveobuhvatan okvir za razumijevanje ljudske sreće i moralnog života, naglašavajući važnost vrlina kao ključnih sastavnica ispunjenog života. Aristotel započinje svoje istraživanje s pitanjem svrhe života i zaključuje da je *eudaimonia*, odnosno sreća, krajnji cilj kojem svi ljudi teže. Kroz svoju analizu, Aristotel ističe da sreća nije prolazno zadovoljstvo, već stanje postignuto kroz život u skladu s vrlinama.

Definicija vrlina kod Aristotela podrazumijeva sredinu između krajnosti, što je prikazano u njegovom konceptu *zlatne sredine*. Na primjer, hrabrost je vrлина između strašljivosti i pretjerane odvažnosti, dok je umjerenost vrlina između neosjetljivosti i pretjerane odvažnosti. Pravednost, kao jedna od centralnih vrlina, zahtijeva uravnotežavanje vlastitih interesa s interesima drugih ljudi, osiguravajući pravedan i harmoničan društveni poredak. Velikodušnost, prijateljstvo i druge vrline koje Aristotel razmatra također doprinose cjelokupnom razvoju pojedinca i zajednice.

Ključna Aristotelova poruka je da etički život nije samo stvar individualne sreće, već ima širu društvenu dimenziju. Dobro društvo omogućava pojedincima da razvijaju i prakticiraju vrline, što zauzvrat doprinosi općem dobru. Aristotelov pristup nije usmjeren na davanje jednostavnih odgovora, već na poticanje čitatelja na refleksiju i samostalno zaključivanje o tome kako živjeti ispunjen i moralno ispravan život.

Završavajući svoje djelo, Aristotel ističe da je glavni cilj etike unapređenje ponašanja u društvu. Spoznaja i prakticiranje vrlina ključni su za postizanje sreće i dobrog života, ne samo za pojedinca, već i za zajednicu u cjelini. Kroz razumijevanje vrlina poput pravednosti, umjerenosti, hrabrosti, prijateljstva i velikodušnosti, Aristotel pruža vodič za izgradnju života u skladu s najvišim moralnim standardima, naglašavajući da je etika temelj za postizanje istinske sreće.

U suštini, Aristotel nas uči da je vrline potrebno ne samo razumjeti, već i aktivno prakticirati kako bi se postigla *eudaimonia*. Njegova djela pozivaju na promišljanje i primjenu etičkih načela u svakodnevnom životu, čime se ostvaruje sklad između osobnog zadovoljstva i dobrobiti društva.

9. SAŽETAK

Cilj ovog rad je prikazati Aristotelov pogled na vrline kako su predstavljeni u njegovom djelu *Nikomahova etika*, s naglaskom na to kako te vrline doprinose postizanju sreće (*eudaimonia*) i životu u skladu s moralnim načelima. Aristotel započinje postavljanjem temeljnih pitanja o svrsi života i vezi između ispunjenog života i moralne vrline. On tvrdi da je krajnji cilj života *eudaimonia*, koju definira kao sreću postignutu kroz život u skladu s vrlinama. Rad se bavi Aristotelovom definicijom vrlina, koje on vidi kao sredinu između krajnosti. Ključne vrline koje se razmatraju uključuju hrabrost, umjerenost, velikodušnost, darežljivost, ambicioznost, stidljivost, pravednost i prijateljstvo. Svaka vrлина je ukratko analizirana, s naglaskom na njezinu važnost u postizanju osobne i društvene dobrobiti. Ovaj rad ističe kako Aristotelova metoda uključuje postavljanje pitanja i poticanje refleksivnog mišljenja, umjesto pružanja jednostavnih odgovora, stvarajući tako okruženje u kojem pojedinci mogu razviti vlastito razumijevanje o tome kako živjeti u skladu s vrlinama. Razumijevanje i prakticiranje vrlina ključni su za postizanje prave sreće i dobrog života, kako za pojedinca tako i za zajednicu.

Ključne riječi: vrлина, sreća, uživanje, moral, etika, dijanoetika, hrabrost, pravednost, prijateljstvo, život

10. SUMMARY

The aim of this paper is to present Aristotle's view of the virtues as presented in his work *Nicomachean Ethics*, with an emphasis on how these virtues contribute to the achievement of happiness (*eudaimonia*) and living in accordance with moral principles. Aristotle begins by asking fundamental questions about the purpose of life and the connection between a fulfilled life and moral virtue. He claims that the ultimate goal of life is *eudaimonia*, which he defines as happiness achieved through living in accordance with the virtues. The paper deals with Aristotle's definition of virtues, which he sees as a mean between extremes. Key virtues considered include courage, temperance, generosity, generosity, ambition, shyness, justice, and friendship. Each virtue is briefly analyzed, with an emphasis on its importance in achieving personal and social well-being. This paper highlights how Aristotle's method involves asking questions and encouraging reflective thinking, rather than providing simple answers, thus creating an environment in which individuals can develop their own understanding of how to live according to the virtues. Understanding and practicing the virtues are key to achieving true happiness and a good life, both for the individual and for the community.

Key words: virtue, happiness, enjoyment, morality, ethics, dianoethics, courage, justice, friendship, life

11. LITERATURA

- Aristotel (2014). *Nicomachean Ethics*. St. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press. Preuzeto s https://assets.cambridge.org/97811070/39605/frontmatter/9781107039605_frontmatter.pdf Pristupljeno 18. travnja 2024.
- Aristotel. (1980). *Nikomahova etika*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Aristotel (1989). *Retorika*. Zagreb: Naprijed.
- Barnes, J. (1995). *The Cambridge Companion to Aristotle*, 195- 258. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Đurić, M. (1980). *Nikomahova etika, Predgovor*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod
- Hughes. G. J. (2001). *Aristotle on Ethics*. Routledge. Preuzeto s https://www.academia.edu/4337654/Aristotle_on_Ethics Pristupljeno 1.travnja 2024.
- Gottlieb, P. (2009). *The Virtue of Aristotle's Ethics*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/287378785_The_virtue_of_aristotle's_ethics Pristupljeno 23. travnja 2024.
- Guthrie, W. K. C. (2007). *Povijest grčke filozofije*, knjiga XV. - Aristotel: Sučeljavanje, 315-379. Zagreb: Naklada Jurčić d.o.o.
- Hudoletnjak Grgić, M. (2007). *Ljudsko dobro u Nikomahovoj etici*. Filozofska istraživanja, Vol. 27 No. 4. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/30883> Pristupljeno 11. travnja 2024.
- Kokić, T. (2015). *Pregled antičke filozofije*. Zagreb: Naklada Breza.
- Kraut, R. (2022) *Aristotle's Ethics*. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Preuzeto s <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/aristotle-ethics/> Pristupljeno 29. travnja 2024.

Macintyre, A. (1966). *A short history of Ethics*, chapter 7: Aristotle's Ethics, 57-83. New York: A Touchstone book. Preuzeto s <https://www.utilitarianism.com/history-ethics.pdf> Pristupljeno 4. travnja 2024.

Macintyre, A. (2007). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, Preuzeto s <https://epistemh.pbworks.com/f/4.+Macintyre.pdf> Pristupljeno 31. ožujka 2024.

Pažanin, A. (1986). *Jedinstvo politike i etike u Aristotelovoj praktičnoj filozofiji*. GPF 4 (4) 128-160. Preuzeto s https://content.ifzg.hr/gpf/gpf4/Ante_Pazanin_Jedinstvo_politike_i_etike_u_Aristotelovoj_prakticnoj_filozofiji-GPF4-1986.pdf Pristupljeno 14. travnja 2024.

Reale, G. (1990). *A History of Ancient Philosophy: II. Plato and Aristotle* (SUNY Series in Philosophy), 303-314, 317-348. New York: State University of New York Press.

Senković, Ž. (2006). *Aristotelov odgoj za vrline*. Metodčki ogledi, 43–61. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/13670> Pristupljeno 17. travnja 2024.

Shields, C. (2008). *Aristotle*. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). Preuzeto s <https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/aristotle/> Pristupljeno 30. travnja 2024.

Tadić, I. (2003). *Ogled o Aristotelovoj etici (I)*. Rasprave. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/61010> Pristupljeno 19. travnja 2024.

Tadić, I. (2003) *Ogled o Aristotelovoj etici (II)*. Rasprave. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/file/61042> Pristupljeno 30. ožujka 2024